

כפיה בהלכה

הרב שאול דוד בוצ'קו

ניתן להשיג את החוברת

בישיבת היכל אליהו

כוכב יעקב 90622, טלפון: 02-6550500, פקס: 02-9972115

hesder@gmail.com | www.toraisrael.com

כל הזכויות שמורות למחבר - תשפ"ד - 2023
חל איסור לצלם מן החוברת למטרות מסחריות
מותר לצלם לצורך לימוד

עימוד ועיצוב: חשן כהן

תוכן עניינים

4	מבוא
6	הכפיה למעשה
8	המקור לכפיה
13	טעמי הכפיה
14	האיידאל היהודי
25	התמודדות עם המקורות שדורשים כפיה
39	המבט שלנו כלפי אינם דתיים
41	האם הליברליזם אסון?
43	הערכים החשובים לגאולה
49	היסטוריית הכפיה
55	אמונה באמיתות התורה ובנשמת ישראל

מבוא

כל יצור אנושי, חי במעגלים שונים. מעגל המשפחה, מעגל הקהילה, מעגל המדינה.

מטבע הדברים, מסלול החיים מביא ומציב כל אדם, בתחום מאד ספציפי. וכשמדובר באדם דתי שניצב בעמדת השפעה, באחד מן המעגלים הנזכרים, הרי זה מעניק לו אדונות וסמכות. כגון הורים במעגל המשפחתי, רבנים ומנהלי בתי ספר במעגל הקהילתי, ונציגי הציבור הדתי במעגל הפוליטי. מעמד זה מעורר שאלה חשובה מאד: האם יש להשתמש בכוח שבידו, כדי לכפות התנהגות דתית של הנתונים תחת סמכותו ואחריותו, במעגל שלו?

שאלה זו נוגעת להורים. עד כמה עליהם לכפות את ילדיהם, בכיבוד חוקי הדת. החל מלבישת ציצית, וכלה בקיום הלכות שבת.

היא נוגעת גם לרבנים ומנהלים, עד כמה הם צריכים להקפיד על התנהלות מקובלת. כגון נורמות צניעות מקובלות. האם ניתן להתיר לאשה לא נשואה, המבקשת להימנע מאיסור נידה, לטבול במקווה, אף שהיא מקיימת יחסים שלא במסגרת נישואים. האם יש לכפות טבילה, במעמד בלנית.

היא גם רלוונטית לניצבים במעגלי השפעה, בחלונות הגבוהים. כמה צריכים נציגי הדתיים, שבמשרדי הממשלה, לדאוג לצביון דתי במעגל הציבורי. אם על ידי איסור מסחר בשבת, או אי הפעלת תחבורה ציבורית

בשבת, בריכות ושחייה נפרדת, חוק החמץ, חוק תשעה באב, נישואים
על פי ההלכה, ועוד ועוד.

האם יש מקורות והיכן, המלמדים אותנו כיצד להתייחס לשאלות
מרכזיות ונחוצות אלה.

האם אמנם, היהדות היא בעצם דת כפייתית, ומה שאין אנו כופים קיום
המצוות על הפרט, זהו משום שאין אנו יכולים, או בגלל שלאמיתו של
דבר, התורה אוסרת לנהוג כן?
על כל זה ועוד, במאמר להלן.

הכפיה למעשה

ספר התורה מלא במקרים מעניינים שמדגימים את הנושא המרתק של "כפיה הלכתית", חומשי "שמות" ו"במדבר" מלאים בעונשים שקיבלו בני ישראל בעקבות חטאיהם. פנחס זכה למעלת הכהונה לאחר הריגת כזבי בת צור בקנאותו. המקושש נסקל עקב חילול השבת, ובהר סיני כפו על בני ישראל את קבלת התורה, כדברי הגמרא (שבת פח, א):

"ויתיצבו בתחתית ההר, אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם".

חשוב לציין שהכפיה על קיום המצוות הייתה נוכחת לאורך ההיסטוריה של עם ישראל, ולא רק בעת נתינת התורה במדבר. בגמרא מובאים מקרים בהם כפו תנאים ואמוראים את קיום התורה על היחיד, כמו במקרה של רב שילת, שהכה יהודי שבעל גויה (ברכות נח, א):

"רבי שילא נגדיה לההוא גברא דבעל נכרית".

כפיית יהודים לנהוג על פי חוקי התורה, מתבצעת לעיתים גם בלעדי הקפדה על כללי התורה עצמם. בתקופות שהעם התדרדר לשפל וזלזל בתורה ובמצוות, הונהגה כפיה על העם, כדי להחזיר אותו למצב טוב יותר, מתוך חשש, שהעם כולו יתדרדר, ויושפע מהתנהגות הפושעים.

הרי כדי להעניש אדם, נדרשו תנאים מקדימים של עדות והתראה, עד

שאמרו במסכת מכות (ז, א) כי סנהדרין הפוסקת דין מיתה אחת לשבעים שנה, מוגדרת "סנהדרין חובלנית". ועדיין, לפרק זמן קצר, הונהגה כפיה על כלל העם, כפי שמובא בגמרא (סנהדרין מו, א):

"תניא, רבי אליעזר בן יעקב אומר: שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה. ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים, והביאוהו לבית דין וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך. שוב מעשה באדם אחד שהטיח את אשתו תחת התאנה, והביאוהו לבית דין והלקוהו, לא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך".

מכל זה נראה לכאורה שהכפיה היא מיסודות היהדות, וכל אדם פרטי חייב ליישר את אורחות חייו לפי הקווים המנחים של כלל החברה. היהדות היא דת שמכירה בחובת הכפיה והצורך שכל יחיד יתיישר עם הקווים המנחים של כלל החברה. ואף על פי שאנו חיים במדינה ליברלית, אנו מוצאים חוגים בהם מופעל לחץ עצום על כל מי שאינו מתיישר עם המסגרת הדתית הקיימת.

במדינת ישראל, למשל, הרבנות כופה את הכללים הדתיים שלה על כל האזרחים, גם על אלה שאינם מאמינים בתורת משה.

בבתי הספר, גם על התפילה ועל דברים דתיים נוספים, הכפיה נוכחת, כאשר כל אחד מן התלמידים חייב להסתגל לדרישות הדתיות.

המקור לכפיה

נשאלת השאלה, האם יש מקור הילכתי שמתיר לאדם כפיית הנהגה דתית, שלא לפי הבנתו? זו שאלה מרתקת שעלולה לעורר רגשות ואמוציות שונות. בחברה שלנו, כולנו מבינים את הצורך בכללים וחוקים הנכפים על כל הציבור, כדי למנוע התפוררות, וכדי שהחזק לא ינצל את החלש. המשטרה ובתי המשפט, פועלים לשימור וכיבוד החוקים החברתיים. אבל אין שום כפיה על הנהגה דתית, כזו או אחרת, בחברות ליברליות. רק במדינות שאין בהן חירות הפרט, מתרחשת כפיה, לא רק לצורך ביטחון האישי, אלא גם בכל הנוגע להתנהגות הפרטית.

מעתה יש לברר, מהו המקור ביהדות המעניק לרבנים, כוח שלטוני כל-שהו, לכפות את כיבוד מצוות התורה גם במצוות שבין אדם למקום. (במצוות חברתיות יש לזה הגיון מסוים, כי לולי כן, איש את רעהו חיים בלעו).

מקור ראשון: העונשים על אי ציות להלכה

העונשים המוטלים על עוברי עבירה, מלמדים לכאורה שרצון התורה הוא לכפות על הציבור את קיום המצוות. ולכן העניקה סמכות הלכתית לבתי דין, להטלת עונשי מוות ומלקות על חוטאים. התורה פקדה להטיל עונשי מוות על כמה עבירות, כגון המחלל שבת, או נואף עם נערה מאורסה, שיש לסקלם באבנים כדי להוציאם להורג.

מלבד זאת, קיים עונש נפוץ ושגרתי של שלושים ותשע מלקות, המושת על עוברי מצוות לא תעשה. ומקורו אמנם בתורה, אלא שלא פירט הכתוב את המעשים בהם מושתת סנקציה זו. וחכמים הם שהגדירו את העוונות שעונשן מלקות.

והנה רוב המצוות שעליהן עונשים אינם איסורים שהשכל מחייב, אלא "מצוות שמעיות", זאת אומרת, מצוות שלא היה עולה בדעתנו לעשותן, לולי אסרה או ציותה עליהן תורה. כגון איסור מלאכה בשבת, מאכלות אסורות, וחלק מאיסורי עריות. כל אלה חוקים שמקורם בציווי של ה', ואין בהם צורך חברתי כזה או אחר, אלא ממש מצוות דתיות.

הואיל וההלכה מאיימת בעונשי מלקות או אפילו מוות, האיום הגדול הזה מוכיח לכאורה, כי התורה רוצה לכפות על הציבור את קיום מצוותיה.

מקור שני: ועשית

מקור מפורש שיש כח או שליטה על כפיה דתית, הוא פסוק בפרשת כי תצא (דברים כג, כד):

”מוֹצֵא שְׁפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעֲשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נִדְרָתָ לַה' אֶ-לֶהֱיָךָ נִדְבָה
אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ.”

פסוק זה נדרש בגמרא לגבי חובת הסנהדרין, לכפות את כיבוד חוקי הדת (ראש השנה ו, א):

”תנו רבנן: מוצא שפתיך - זו מצות עשה, תשמר - זו מצות לא תעשה, וְעֲשִׂיתָ - אזהרה לבית דין שְׁיַעֲשׂוּךָ (כלומר, שיכופו אותך).”

ורש"י מסביר מפורשות:

”וְעֲשִׂיתָ - על כרחך, מכאן אזהרה לבית דין לכוף”.

כלומר התחייב אדם לתת נדבה למקדש, כופים אותו לתת את שהתחייב. והלימוד הוא מהמילה ועשית, כי משמעותה - אתה חייב לעשות. ואם לא תעשה את שהבטחת - נכריח אותך לעשות.

אין זה דין ספציפי הנוגע למי שהתחייב לתת נדבה, אלא זהו כלל בכל המצוות, כמבואר בגמרא (כתובות פו, א):

”אמר ליה רב כהנא לרב פפא, לדידך דאמרת: פריעת בעל חוב מצוה, אמר לא ניחא לי דאי עביד מצוה, מאי? א”ל, תנינא: במה דברים אמורים - במצות לא תעשה (שאם עבר על הלא תעשה שמקבל מלקות ונפטר), אבל במצות עשה, כגון שאומרין לו עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו”.

מבואר כי חובה לכפות על יהודי את קיום המצוות בכוח. זהו אמנם חיוב שמוטל על בית דין, ולא על אדם בודד. ובכל זאת, ניתן ללמוד מכאן כי הגישה היהודית לכאורה נוקטת בכפיה בכל הנוגע לקיום מצוות.

מקור שלישי: מצות תוכחה

מלבד המקורות הנ”ל, יש מקור ממנו רואים כי גם האדם הפרטי חייב להוכיח את חברו, כדי שיקיים את דבר ה’, ככתוב (ויקרא יט, יז):

”לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עֲלֵיו חטא”.

וראה ברמב”ם שפירש (ספר מדע, הלכות דעות פ”ו ה”ח):

”הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה, מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך”.

יש אמנם מחלוקת, כמה צריך אדם להתאמץ בקיום מצוות התוכחה (ערכין טז, ב):

”עד היכן תוכחה? רב אמר: עד הכאה, ושמואל אמר: עד קללה, ורבי יוחנן אמר: עד נזיפה. כתנאי, רבי אליעזר אומר: עד הכאה, רבי יהושע אומר: עד קללה, בן עזאי אומר: עד נזיפה.”

וכך פסק הרמ"א בשולחן ערוך (ר"ן ס"פ הבע"י, רמ"א בשולחן ערוך אורח חיים תרח, ב):

”ביחיד חייב להוכיחו, עד שיכנו או יקללנו.”

מכאן אנו למדים לכאורה כי על האדם למסור את נפשו, לצורך תיקון חברו, ולהצילו מן החטא.

מקור רביעי: נידוי

הגמרא במועד קטן מבארת כי יש לנדות אדם מן הקהילה אם הוא אינו מקיים מצוות. ה"נידוי" הוא כלי כפייתי חזק, כי המנודה אינו יכול לחיות חיים רגילים, ונאסר אפילו לשאת ולתת עם הבריות. הראיה כי אכן יש לנדות, נלמדת מן הנידוי שהושת על עיר "מרוז", כפי שמובא בגמרא (מועד קטן טז, א):

”ומנלן דמשמתינן - דכתיב (שופטים ה, כג) אורו מרוז.”

”מרוז" הייתה עיר, שלא השתתפה במלחמה נגד סיסרא וצבאו, ולא סייעה ללוחמים שהצטרפו אל ברק ודבורה. נהפוך הוא, קיללו אותם והרחיקו אותם.

בדיוק כמו שהעיר מרוז הפכה למנודה ודחוויה, כך יש לנהוג כלפי כל אדם המזלזל בהלכה (רמב"ם הלכות תלמוד תורה ו, יד):

”על עשרים וארבעה דברים מנדין את האדם בין איש בין אשה ואלו הן וכו’ המזלזל בדבר אחד מדברי סופרים ואין צריך לומר בדברי תורה.”

גם השולחן ערוך פסק כן, ודבריו מלמדים גם על עוצמת הריחוק של המנודה (תשובת רשב”א, יורה דעה שלד, א-ב):

”העובר על דבר איסור, מנדין אותו לאלתר.... ואין נדוי פחות משלשים יום; ואם אינו חוזר בו, שונים לנדותו לאחר שלשים יום. ואם אינו חוזר בו, ממתינים לו עוד שלשים ומחרימין אותו.... המנודה, אין יושבין בד’ אמותיו, חוץ מאשתו ובניו.... ואין אוכלין (ושותין עמו) (טור). ואין מזמנין עליו. ואין כוללין אותו לכל דבר שצריך עשרה.... ואסור בתכבוסת ובתספורת ובנעילת הסנדל, כאבל. ומותר בדברי תורה. שונה, ושונין לו. נשכר, ונשכרין לו. והמוחרם, לא שונה ולא שונין לו; לא נשכר ולא נשכרין לו; וכן אסור להנותו יותר מכדי חייו”

דין הנידוי הוא מדרבנן¹, והוא נועד למנוע זלזול במצוות התורה.

1 כך מוכרח ממקור הדין מפסוק מפרשת שופטים, וכך כותבים רבותינו בעלי תוספות במועד קטן יד ע”ב ד”ה מהו, וכך דעת הרמב”ן (בשו”ת הרשב”א המיוחסות לרמב”ן סימן רסג) והריטב”א שם הסתפק בד”ה מנודה מהו. והשולחן ערוך פסק בסימן רח סעיף ד שהוא מדרבנן.

טעמי הכפיה

הטעמים לגישה זו, לפיה יש לנהוג בכפיה, ארבעה צדדים יש להם:

כך גזרה חכמתו יתברך. לכן גם במקרים שאיננו מבינים מדוע, בכל אופן צריך לכפות על המצוות, כי כן כתוב בתורה.

אהבת הזולת. האוהב את חברו רוצה להצילו מרעה. וכמו שחובה מן התורה להציל את חייו, כפי שמורה הכתוב "אל תעמוד על דם רעך", על אחת כמה וכמה שצריך להצילו מעבירות. וכמו ש"המחטיאו יותר מן ההורגו" (במדבר רבה כא, ד), כך המצילו מן החטא², גדול מן המחיה אותו.

הגנה על החברה. מי שמתנהג שלא כמצופה, גורר אחריו מספר אנשים, שיתנהגו כמותו. על כן צריך למנוע זאת, בכל מחיר.

חילול כבוד המלך. העובר על מצוות ה', מחלל את כבוד המלך, כי אינו שומע בקולו. והרואה זלזול המלך ואינו מוחה, הרי הוא שותף לחילול ה'.

אחר כל ההקדמות המוכיחות לכאורה כי חובה לאכוף את קיום המצוות, נפנה אל הצד השני, ונגלה במקורותינו כי אין ערך למצווה שנעשתה בכפיה. ולמעשה, יש כישלון מהותי בכל הנוגע לכפיה במצוות. וממילא נצטרך להתמודד מול המקורות שהבאנו, להבהיר אותם, לבל יסתרו זה את זה.

---

2 ראה בשו"ת בית יצחק (אבן העזר א סימן טז) שדן לגבי היתר מאה רבנים לישא אשה על אשתו בנשתטית, וכתב, והנה בנ"ד הבעל כבר קיים מצות פו"ר, מכל מקום, יש להתיר לבעל לישא אחרת, שלא יכשל ח"ו, והרהורי עבירה קשים מעבירה, ולאצולי מעבירה גדול יותר ממצוה.

האידיאל היהודי

בריאת האדם בצלם אלוקים, מעידה על יכולתו לבחור את דרכו. אדם שאורחות חייו הוכתבו בידי אחרים, אינו אדם. דבר זה עולה מתוך דברי הרמב"ם, שהסביר כי אמונה זו, אודות חירותו של אדם, היא יסודה של היהדות, כי היהודי הוא אדם חפשי, שיש לו בחירה לטוב או לרע, ואין דבר שמכריחו לכאן או לכאן, כלשונו (הלכות תשובה פ"ה ה"א):

"רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו, הוא שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע וכיון שכן הוא פן ישלח ידו.

ודבר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה שנאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים, וכתוב ראה אנכי נתן לפניכם היום, כלומר שהרשות בידכם וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה בין טובים בין רעים, ומפני זה הענין נאמר מי יתן והיה לבבם זה להם, כלומר שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם".

אם הבורא אינו כופה על האדם, כיצד יתכן שאנחנו נבוא ונכפה, ונשלול ממנו את עצם מהותו, והיותו אדם?

יתירה מזו. ניתן לומר, כי אין ערך למצוה הנעשית בכפיה, כפי שנפסק להלכה (שולחן ערוך אורח חיים סימן סא):

”מצוות צריכות כוונה”.

יש אמנם פוסקים שנקטו להלכה, כי מצוות אינן צריכות כוונה. ובכל זאת, אין זה אלא כשאינו מתנגד, אלא עושה מצווה סתם. מה שאין כן אדם שקיים מצוה בכפיה, בזה גם הם יודו שכלל לא קיים את המצוה.

אין לטעון כי יסוד התורה כולה כפיה, כפי שלכאור המוכח מקבלת התורה, שניתנה בכפיה. כי בגמרא עצמה, מיד אמרו שם, כי קבלת תורה כזו, אין לה ערך אמיתי, כמובא בהמשך הגמרא שציטטנו:

”אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשורוש. דכתיב קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר”.

מסביר רש”י:

מודעא רבה - שאם יזמינם לדין, למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם? יש להם תשובה, שקבלוה באונס!

המציאות המרה הוכיחה אף היא, את חוסר האפקטיביות של קבלה בכפיה. כי מיד אחר קבלת התורה, חטאו ישראל בעגל³. ואין לך עדות ברורה וגלויה מזו, על חוסר היעילות של קבלה מתוך אונס, שאינה

3 ראה רש”י (גיטין לו, ב ד”ה שזינתה בקרב חופתה) שכתב וז”ל, בעוד שכינה ישראל בסיני עשו את העגל, שהרי לא נסעו מסיני וכו’.

מסייעת ואין לה קיימות נצחית. כי תיכף אחר שיעבור האונס, יתהפך האדם וינהג אחרת.

עוד יש להוכיח שהכפיה אינה משפיעה באופן אפקטיבי על המשך קיום המצוות, כי הנה חזקיהו המלך פעל גדולות ונצורות, להחזיר את כלל ישראל כולו, ללימוד התורה. אלא שעשה זאת באמצעות כפיה ממשלתית, כפי שמבואר בגמרא (סנהדרין צד, א):

”וְחָבַל עַל מְפַנֵּי שְׁמֹן (ישעיה י, כז) אמר רבי יצחק נפחא: חָבַל עַל שֶׁל סִנְחָרִיב, מְפַנֵּי שִׁמְנוֹ שֶׁל חִזְקִיָּהוּ, שֶׁהִיָּה דוֹלֵק בְּבֵתִי כְּנִסְיוֹת וּבְבֵתִי מִדְּרָשׁוֹת. מָה עָשָׂה? נֶעֶץ חָרַב עַל פֶּתַח בֵּית הַמְּדַרְשׁ וְאָמַר: כֹּל מִי שֶׁאִינִי עוֹסֵק בַּתּוֹרָה, יִדְקַר בַּחֲרָב זֶה! בְּדָקוּ מִדֵּן וְעַד בָּאֵר שֶׁבַע, וְלֹא מִצְאוּ עִם הָאָרֶץ. מִגְּבַת וְעַד אֲנִטִּיפְרָס, וְלֹא מִצְאוּ תִינוֹק וְתִינוֹקָתָא, אִישׁ וְאִשָּׁה, שֶׁלֹּא הָיוּ בְקִיָּאִין בְּהַלְכוֹת טוֹמָא וְטִהָרָה.”

היתה זו סיטואציה עילאית ונשגבת, נהדרת ומרנינת לב. העם כולו ידע את התורה כולה. זה נפלא ממש! ברם למרות מאמציו הרבים, לא היה למצב זה קיום! היפוכו של דבר. תיכף אחר מיתתו, עלה מנשה בנו למלכות, והרשיע יותר מכל אשר לפניו עד שסלל את הדרך לחורבן. הוא ביטל את המהפכה הגדולה שביצע חזקיהו אביו. ובנה במות לעבודה זרה, עבד לכל צבא השמיים, העביר את בנו באש, ואף הכניס את פסל האשרה לתוך בית המקדש. ואם כל הרשימה הזו אינה מספיקה, הוא גם רצח רבים, חפים מפשע, ככתוב (מלכים ב כא, טז):

”וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַף מִנִּשְׂאֵה הָרֶבֶה מֵאֵד עַד אֲשֶׁר מְלֵא אֶת יְרוּשָׁלַיִם פֶּה לָפֶה, לְבַד מִחֲטָאֵתוֹ אֲשֶׁר הֶחְטִיא אֶת יְהוּדָה לַעֲשׂוֹת הָרָע בְּעֵינֵי ה'.”

אי לכך, היו מעשיו סיבה ראשונית לחורבן הראשון הנורא, ככתוב (ירמיה טו, ד):

”וַנִּתְּתִים לְזוּעָה (לְזַעֲנָה), לְכֹל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ בְּגִלְל מְנוּשָׁה בֶן-
יְחִזְקִיָּהוּ, מֶלֶךְ יְהוּדָה, עַל אֲשֶׁר-עָשָׂה, בִּירוּשָׁלַם”.

כל זאת, משום שקבלת תורה או מצוות בכפיה, טבעה שלא תחזיק מעמד, ולא תאריך ימים.

על פי תובנה זו נהג אמו"ר, הרב משה בוצ'קו זצ"ל, להסביר את דברי הגמרא, שרומזת למהות זו, בהסבירה מדוע לא התמנה חזקיהו המלך לתפקיד המשיח (סנהדרין צד, ב):

”ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח, וסנחריב גוג ומגוג. אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם! ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך - לא עשיתו משיח, חזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך - תעשהו משיח? לכך נסתתם”.

הנה לא נעשה חזקיהו משיח, משום שלא אמר שירה. אכן הדבר טעון הסבר, מדוע באמת לא אמר שירה? הסביר אמו"ר, כי השירה בוקעת מלב אוהב. וכשהלב ממוקד בכפיית אחרים, הוא מתקשה לשורר.

נראה, כי אם יבוא המשיח לכפות תורה ומצוות, הוא ודאי ”יכפה” רק בשכנוע ודרכי נועם.

עוד יש להוכיח כי הכפיה אינה הדרך הנאותה, מניסיונותיו של אליהו הנביא, שברוב צערו על עזיבת ישראל את התורה, ניסה פעם אחר פעם להשיבם למוטב באמצעות הרעבתם, ולכן ביקש מה' שלא ירד מטר עד חזרתם בתשובה, כפי שאמר (מלכים א יז, א):

”וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִי מִתְּשֻׁבֵי גִלְעָד אֶל אַחָב חֵי ה' אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עִמָּדְתִּי לְפָנָיו אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי
אִם לְפִי דְבָרִי”.

כעבור שלוש שנים, כשלא הועיל היובש והבצורת המשיכה סתם כך, כי בני ישראל לא חזרו בתשובה, הקב"ה ריחם על עמו (מלכים א יח, א):

”וַיְהִי יָמִים רַבִּים וַדְּבַר ה' הָיָה אֶל אֱלֹהֵי בְּשָׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לְאֹמֵר
לֵךְ הַרְאֵה אֶל אַחָאָב וְאַתְנָה מָטָר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה”.

גם מפנה דרמטי זה, אשר עתידים היו להתחולל בו נסים ונפלאות, ביקש אליהו הנביא לעשות בו שימוש כדי להשיב את ישראל למוטב, בכח האותות ומופתים. ובאמת, בראותם את הנס הגדול שארע לאלהיו בהר הכרמל, הכריזו כלל ישראל על קבלת עול מלכות שמים, ואמרו (מלכים א יח, ט):

”וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ ה' הוּא הָאֱלֹהִים-לָהֵימ ה'
הוּא הָאֱלֹהִים-לָהֵימ”.

היתה זו גם שעת כושר נהדרת לחיסול כל נביאי השקר. ואלהו הנביא אכן ניצל את המומנטום, והרג כל נביאי הבעל עובדי האלילים (מלכים א יח, מ):

”וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים, תִּפְּשׂוּ אֶת נְבִיאֵי הַבַּעַל, אִישׁ אֶל יְמִלָּט
מֵהֶם. וַיִּתְּפְּשׂוּם וַיֹּרְדוּם אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים אֶל נַחַל קִישׁוֹן וַיִּשְׁחָטֵם שָׁם”.

אלא שלמרבה האכזבה, למרות הרעב, למרות המופתים הכבירים שאירעו, ולמרות הריגת נביאי הבעל, דבר לא עזר. המלכות נותרה ביד אחאב עובד האלילים, וכל העם המשיך לנהות אחריו. יתירה מכן, איזבל אשת אחאב שלחה שליחים, כדי להרוג את אליהו, ככתוב (מלכים א יט, א-ב):

”וַיִּגְד אַחָאָב לְאִיזָבֵל אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֶת כָּל אֲשֶׁר הָרַג
אֶת כָּל הַנְּבִיאִים בְּחָרָב: וַתִּשְׁלַח אִיזָבֵל מַלְאָךְ אֶל אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים לְאֹמֵר
כֹּה יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי כָעַת מִחָר אֲשִׁים אֶת נַפְשִׁי
כַּנֶּפֶשׁ אֶחָד מֵהֶם”.

כישלונו החרוץ צרב את נפשו של אליהו הנביא, ודיכא אותו כל כך, עד שברח אל המדבר, והחל לקונן על כישלונו (מלכים א יט, ג-י):

”וַיֵּרָא וַיִּקָּם וַיֵּלֶךְ אֶל נַפְשׁוֹ... וְהוּא הֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר וַיֵּשֶׁב תַּחַת רְתֵם
אֶחָד וַיִּשְׁאֵל אֶת נַפְשׁוֹ לְמוֹת... וַיֹּאמֶר קִנֵּאתִי לַה' אֱלֹהֵי
צְבָאוֹת, כִּי עָזְבוּ בְרִיתֲךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶת מִזְבְּחֹתֶיךָ הֲרָסוּ וְאֶת
נְבִיאֶיךָ הֲרָגוּ בְּחָרֶב, וְאֹתָר אֲנִי לְבַדִּי, וַיִּבְקְשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ.”

השיב לו הקב"ה, כי אין להתייאש, מאחר וקיימת דרך נוספת, להשבת ישראל בתשובה (מלכים א יט, יא-יב):

”וַיֹּאמֶר צֵא וְעַמְדָתָ בְּהַר לְפָנַי ה' וְהִנֵּה ה' עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוּלָה וְחֶזֶק
מִפָּרֶק הָרִים וּמִשְׁבַּר סְלָעִים לְפָנַי ה', לֹא בְרוּחַ ה', וְאַחַר הָרוּחַ
רָעַשׁ, לֹא בְרָעַשׁ ה'; וְאַחַר הָרָעַשׁ אֵשׁ, לֹא בְאֵשׁ ה'. וְאַחַר הָאֵשׁ
קוֹל דִּמְמָה דִּקְהָ.”

נדמה כי זו סצינה מלהיטה ומדהימה, ובכל זאת, אין לה כל כך משמעות. אבל לאמיתו של דבר, היה בה מסר ברור וחד עבור אליהו הנביא. עם ישראל לא יחזור בתשובה על ידי הטלת רעב, ולא על ידי נס בהר הכרמל, ולא על ידי הריגת כוהני בעל. כל אלה לא הועילו, וגם לא יועילו! מה כן יועיל?

”קול דִּמְמָה דִּקְהָ.”

קול האמת, קול השכנוע, קול האהבה, בדרכי נועם, בהבלגה, כדרכו של אברהם אבינו, הם ששייבו את ישראל למוטב.⁵ זו הדרך הנאותה.

4 עיין רלב"ג שם.

5 כך פירש המלבי"ם: ”ראה אליהו רוח, ורעש הענן, והאש, וראה שה' לא נמצא במ, כי הם מחיצות ומסכים בין הקדש, ומהם תצא הרעה, ואחרי האש ראה קול דממה דקה, שהוא הנוגה הדקה ומתוכה כעין החשמל, חש ממלל, הדובר בלחש, שהוא הקול והדממה, ורצה לומר קול ודממה החשמל, ודקה שהוא הנוגה. אולם כפי הנגלה הראה לו, כי במחנה רוח ורעש ואש אין ה' במ, רק בקול דממה, וממנו ילמדו שלוחיו

אברהם אבינו גייר נפשות רבות כל כך, ללא נסים וללא נפלאות, רק בדרך השכנוע העדין. בזה הפכו רבים מהם, למאמינים בהשם יתברך.

כך ביארו חכמים במדרש על הפסוק (בראשית כא, לג):

וַיִּטַע אֱשֶׁל בְּבֶאֱר שְׁבַע, וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֱ-ל עוֹלָם.

מבאר המדרש (בראשית רבה נד, ו):

”אֲבָרְהָם הָיָה מְקַבֵּל אֶת הָעוֹבְרִים וְאֶת הַשָּׁבִים, וּמְשַׁהֵו אוֹכְלֵי וְשׁוֹתֵי אֶמֶר לוֹן בְּרִיכוֹ, וְהֵן אֲמַרִין מַה נִּימוֹר? וְאֶמַר לְהוֹן, בְּרוּךְ אֱל עוֹלָם שְׁאֶכְלְנוּ מִשְׁלוֹ, הֲדָא הוּא דְכָתִיב וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֱל עוֹלָם.”

הרי כי הרעבים והצמאים נכנסו אל ביתו, ומשביקשו להיפטר לשלום, הודו לאברהם. והוא שכנע את כולם להכיר בבורא העולם, שהוא מקור כל הטובות.

אמנם גם לאחר שהבהיר הקב"ה לאליהו מהי הדרך הנכונה ונאותה להשבת ישראל, המשיך אליהו ונותר בדרכו. לכן אמר לו הקב"ה, שסיים את תפקידו בעולם, וכי עליו להותיר את תפקידו ביד אלישע הנביא. ומשם והלאה, יוכרח אליהו הנביא להופיע בכל ברית מילה, כדי שיראה בעיניו, שכמעט כל היהודים, מלים את בניהם, בלי שום חוק רשמי של המדינה⁶. וכי באמת אין כל תועלת בכפיה ממשלתית על הציבור, כלשון המדרש (פרקי דרבי אליעזר פרק כט):

וּנְבִיאֵי בל יסערו סער בל ירעשו רעש ובל יבעירו אש כמו שעשה אליהו בקנאתו לה' צבאות שעצר את השמים ושחט את נביאי הבעל, כי ה' ישלח את נביאיו שיבואו אליהם בקול דממה, וימשכו את העם בעבותות אהבה ובדברים רכים.”

6 כבר הוסבר כן בשו"ת רדב"ז (סימן ב, רצד) שכתב וז"ל: ורמז לו אע"פ שיש לפני שלוחים של זעם, חביב לפני קלא דתפלה ושבח בלחש וזהו קול דממה דקה. ואמרו במדרש המתין לו שלש שעות, ועדיין עמד בדבריו הראשונים, ואמר קנא קנאתי ע"כ. כיון שראה הקב"ה שעדיין הוא מקנא, אמר אין זה ראוי לעמוד בעולם. אמר לו

”עמד אליהו וברח מארץ ישראל ונמלט, שנאמר ויקם ויאכל וישתה. (ושם) נגלה עליו הקב”ה ואמר לו, מה לך פה אליהו קנא קנאתי. אמר לו הקב”ה, לעולם אתה מקנא. קנאת בשטים על גלוי עריות, שנ’ פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. וכאן אתה מקנא. חיך שאין ישראל עושין ברית מילה, עד שאתה רואה בעיניך. מכאן התקינו חכמים שיהיו עושין מושב כבוד למלאך הברית, שנאמר (מלאכי ג, א) וּמִלְאָךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אִתָּם חִפְצִים הִנֵּה בָא”.

אין זו דרך נכונה, לכפות על הציבור. אלא ”קול דממה דקה”, היא הדרך הנכונה, שיש בה עוצמה וחוזקה רבה כל כך, הרבה יותר מכל הכפיות בעולם.

על דרך זו יש לבאר את דברי הגמרא (ברכות ז, א):

”אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות, שנאמר (הושע ב, ט) וְרִדְּפָה אֶת מְאֵהֶיךָ וגו’ וְאִמְרָה אֶלְכָה וְאִשׁוּבָה אֶל אִישֵׁי הָרְאשׁוֹן, פִּי טוֹב לִי אֶז מֵעֵתָה; וְרִישׁ לְקִישׁ אָמַר: יוֹתֵר מִמֵּאָה מִלְּקִיּוֹת, שֵׁנֵאמַר (משלי יז, י) תַּחַת גְּעֵרָה בְּמִבִּין, מִהַכּוֹת פְּסִיל מֵאָה”.

הרי כי עדיף כמה וכמה, ואף פי מאה, ששיפור אורחות החיים לא יבוא באמצעות כפיה והלקאה, אלא באמצעות יוזמה אישית.

על דרך זו יש להסביר גם את הסיבה למיקום קברו של משה רבנו ע”ה, שמוקם במקום זר ומוזר, חריג ומשונה, ככתוב (דברים לד, ו):

”וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגֵי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוֹל בֵּית פְּעוֹר”.

ואת אלישע תמשח לנביא תחתיו. לקחת נפשו אי אפשר, כבר נתתי לו זאת בריתי שלום. להניחו בעולם אי אפשר, דלעולם יהיה מקנא, ולא ילמוד סניגוריא על ישראל, הילכך יסתלק לעליונים, ע”כ.

מיקום ביזארי כל כך טעון הסבר, והוא אכן מובא בגמרא (סוטה יד, א):

”מפני מה נקבר משה אצל בית פעור, כדי לכפר על מעשה פעור.”

מפרש רש”י על התורה שם (אבות ה, ו):

”מול בַּיִת פְּעוֹר - קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית, לכפר על מעשה פעור (סוטה יד, א). וזה אחד מן הדברים, שנבראו בערב שבת בין השמשות.”

פירוש קצר זה של רש”י כולל שלוש ידיעות חשובות:

א. מקום קבורתו של משה נועד לכפר על חטאם של ישראל בבעל פעור.

ב. קברו של משה היה מוכן במקומו מששת ימי בראשית.

ג. קבורת משה נבראה בערב שבת בין השמשות.

הנה נכשלו בני ישראל בבעל פעור, כמסופר בסוף פרשת בלק, שזנו עם בנות מואב, ונצמדו לעבודה זרה של בעל פעור (במדבר כה, א-ג):

”וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁטִים וַיַּחַל הָעָם לְזַנּוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב. וַתִּקְרְאֵן לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכְלֵן הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְאֱלֹהֵיהֶן. וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיַּחַר אֵף ה' בְּיִשְׂרָאֵל.”

שם, ”מול בַּיִת פְּעוֹר”, במקום בו מעדו ישראל בשני חטאים איומים של עבודה זרה וגילוי עריות – דווקא שם נקבר משה, כדי לכפר בקבורתו על חטאים קשים אלו של עם ישראל.

מתוך שהוסיף רש”י כי זהו קבר שהוכן כבר בששת ימי בראשית, ומכאן שמדובר באירוע מהותי בחיי העולם, חלק מן הבריאה. אלא שבשונה

מכל הברואים שנבראו במהלך ששת הימים, נברא קברו של משה אחר ששת הימים, ברגע האחרון טרם נכנסה שבת, אחר שהכול נברא כבר. על פשר הדבר נעמוד מיד.

נעיין בשלוש הנקודות שהעלה רש"י:

א. מדוע קברו של משה מכפר, הלא ראוי יותר, לכאורה, שחיי משה רבנו, יכפרו על עוון בעל פעור. כי בחייו הביא לעולם את התורה, המנוגדת כל כולה לעבודה זרה, והיה איש קדוש, שהמחיש בעצם היותו, את כוחו של האדם לגבור על יצריו. מדוע אפוא קברו הוא שמכפר על ישראל?

מאורעות ימי עמנו מלמדים, כי היצרים האנושיים של בני ישראל היו חזקים יותר מכל המראות הגדולים שראו במעמד הר סיני, ואפילו קדושתו הפלאית של משה רבנו, אביהם-מנהיגם, לא הצליחה למנוע את נפילתם בבעל פעור. דווקא לכתו של משה אפשרה כפרה לישראל, והמחישה את השפעתו עליהם לטווח הארוך. הא כיצד?

נראה שקדושתו של משה רבנו בחייו הייתה כה עצומה עד שהיה בכוחה לכפות על בני ישראל להתרחק מכל חטא וכיעור, בלי כל יכולת לעמוד בפניה. ואולם כפיה איננה יכולה לחנך את האדם לטווח הארוך. אדרבה, היא מפיתה בו רוח התנגדות עזה המסייעת לו לשמור על עצמאותו.

למעשה שלמותו של משה בחייו רק המחישה את חומרת עוונם של ישראל, ולא היה בידו לכפר עליהם. רק אחרי מותו, כשהילת אישיותו התרחקה וחדלה מלאיים בעצם נוכחותה, חלחלו אט אט דבריו המופלאים והתנהגותו המופתית לליבותיהם של ישראל – ועזרו להם להתעלות ולנתב נכונה את יצריהם.

משה רבנו נקבר מול בית פעור, אך אין איש יודע את מקום קבורתו. ממקומו הבלתי נראה ממשיך משה להשפיע על עם ישראל לדורותיו, ותורתו חיה ותוססת לעד.

ב. קברו של משה היה מוכן כבר משישת ימי בראשית משום ששליטת הכפיה בחינוך האדם היא אמת מוחלטת. זהו אחד הערכים עליהם נברא העולם. התורה ניתנה לבני האדם לטובתם, והיא תשפיע ותחלחל ותקוים מתוך רצון ובחירה – לא מתוך כפיה.

ג. זמן הבריאה המדויק היה בערב שבת בין השמשות. מדוע?

בפשטות אפשר להסביר שבריאת העולם בכללותה היא יצירה נצחית, וכל פרטיה נועדו לשמש את העולם בכל יום תמיד – כדוגמת האור והחושך, צבא השמיים והצמחים, בעלי החיים והאדם – אך קבורת משה היא אירוע חד פעמי, כרוב הדברים המתוארים במשנה שנבראו בערב שבת בין השמשות.⁷

על גבי פירוש זה יש להוסיף, שבריאת "קבורתו של משה" מבטאת גם את יצירתו של משה עצמו – את חייו השלמים מלידתו עד לכתו. בבין השמשות, שעת העברת המושכות לאדם, היה העולם בסכנה עצומה שמא יגברו כוחות הרוע על כוחות הטוב; בשעה זו נבראה גם דמותו של משה רבנו – שיאיר את העולם בתורתו ובאישיותו, אך מכוח קבורתו המיועדת לא יסנוור את הברואים ולא ימנע מהם את הבחירה החופשית.

הופעתו של משה רבנו נדרשה אפוא להצלת העולם מתוהו ובוהו, וקבורתו נדרשה להצלת חירותו של האדם.

⁷ יעויין במשנה במסכת אבות ה,ו.

התמודדות עם המקורות שדורשים כפיה

אחר שהתבאר כי אין לכפות תורה ומצוות, יש לעיין כיצד זה מתיישב עם ארבעת המקורות מהם הוכחנו לכאורה, כי חובה לכפות את ההלכה:

א. הטלת עונשים על מי שעובר על מצוות התורה.

ב. הפסוק "ועשית" מלמד כי חובה על בית דין לכפות את קיום מצוות עשה.

ג. מצוה מן התורה להוכיח.

ד. חובה מדרבנן לנדות מי שאינו מקיים מצוות.

א. העונשים על מי שעובר על מצוות התורה

העונשים המושגים על עוברי עבירה, אין להוכיח מהם שהתורה רוצה לכפות את מצוותיה. כי הם אינם מוטלים אלא על עוברי עבירות במזיד. והנה הגדרת "מזיד" מבוארת ברש"י על התורה, שכתב כי הוא זה שמכיר את ריבונו, ומתכוון למרוד בו⁸. כמו שכתב בפרשת בחוקותי, על הפסוק הכתוב לפני הקללות "ואם לא תשמעו לי" (ויקרא כו, יד):

8 אף שיש חילוק דק בין מזיד למורד, כפי שמובא בגמרא (יומא לו, ב) "עוונות אלו זדונות, פשעים אלו מרדים". וההבדל ביניהם הוא, שה'מורד' באמת מאמין במציאות הבורא, ובכל זאת, עושה דווקא נגד התורה, כדי להכעיס. המזיד לעומתו, מאמין בבורא ובתורתו, אבל אינו עומד בפני יצרו, ועובר מתוך ידיעת האיסור ועונשו. אבל מי שאינו מאמין, אינו אלא שוגג או אנוס.

”ומה תלמוד לומר לוי? אין לי אלא זה המכיר את רבונו, ומתכוין למרוד בו. וכן בנמרוד (בראשית י, ט) גבור ציד לפני ה', שמכירו ומתכוין למרוד בו, וכן באנשי סדום (שם יג, ג) רעים וחטאים לה' מאד, מכירים את רבונו ומתכוונים למרוד בו”.

ברור ופשוט כי אדם שאינו מאמין, אינו מזיד כלל, כי הוא כלל אינו מכיר באמיתת התורה. וכבר כתבו הן הרמב”ם והן הרמב”ן שכל מי שאינו מאמין, נחשב שוגג או אנוס. ראה בדברי הרמב”ם (הלכות ממרים ג, ג):

”במה דברים אמורים? באיש שכפר בתורה שבעל פה במחשבתו ובדברים שנראו לו, והלך אחר דעתו הקלה ואחר שרירות לבו, וכופר בתורה שבעל פה תחילה כצדוק ובייתוס, וכן כל התועים אחריו. אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם, ונולדו בין הקראים וגידלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם [...] לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום, עד שיחזרו לאיתן התורה”.

ראה גם בדברי הרמב”ן, פרשת שלח, על הפסוקים (במדבר טו, כב-כג):

”וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה. אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֲלֵיכֶם בְּיַד מֹשֶׁה מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה ה' וְהִלָּאָה לְדֹרֹתֵיכֶם”.

פסוקים אלה עוסקים בקורבן שיחיד או ציבור מחויבים להביא, לאחר שעברו בשגגה על כל מצוות התורה. כיצד ייתכן שאדם יעבור על כל התורה כולה, על כל מצוות ה' – ועם כל זה ייקרא “שוגג” בלבד?

הסביר הרמב”ן על הפסוק, שהמציאות המתוארת בפסוק יכולה להתקיים ביהודי מתבולל:

”והנה זה כפי משמעו הוא קרבן מומר לכל התורה בשוגג, כגון ההולך ונדבק לאחת מן האומות לעשות כהם, ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל”.

ומדוע ייקרא העוזב את היהדות ומתערב בין הגויים "שוגג"? על שאלה זו עונה הרמב"ן כמה תשובות מדהימות. נביא שתיים מהן – האחת נוגעת ליחיד, השנייה עוסקת בציבור. ראשית, אומר הרמב"ן, כי יהודי שגדל מגיל צעיר הרחק מחינוך יהודי, איננו מכיר כלל את התורה ואת מצוותיה. על כן חוסר קיום המצוות שלו – בשוגג יסודי:

"ויהיה כל זה בשוגג, כגון שיהיה ביחיד תינוק שנשבה לבין האומות".

הבהרה זו נוקטת בקו שווה, אותו ראינו כבר בדברי רמב"ם. אך הרמב"ן מרחיק לכת יותר וקובע, כי גם מחשבה מוטעית יכולה להיחשב שוגג, בנסיבות מסוימות:

"ובקהל, כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם".

הרמב"ן מלמדנו – מתוך קריאה מדוקדקת של הפסוקים – שגם מי שטועה בשל אידאולוגיה לא נכונה, נקרא שוגג. המזיד הוא רק המאמין בה' ומכיר את מצוותיו – ולמרות זאת, מורד בו, כפי שנאמר על נמרוד: "יודע ריבונו, ומתכוון למרוד בו" (ראו רש"י על בראשית י, ט). דברי הרמב"ן מלמדים זכות על כלל ישראל, והוא מדריך אותנו להביט על הטועים מבני עמנו, כעל אחים של ממש.

הרב קוק פסע בעקבות הרמב"ן. היה זה כאשר קיבל מכתב בדואר, מאחד מידידי הרבנים, בו התאונן הכותב על בניו. שהתרחקו מהתורה וממצוותיה. וביקש מהרב עצה, כיצד לנהוג בהם. השיב לו הרב באיגרת, שאין לדחות את הבנים כלל וכלל. הם נחשבים אנוסים – בשל הרוח החדשה הנושבת, ומפתה את בני הדור הצעירים. לא מרשעה עזבו הבנים את התורה, הבהיר הרב, אלא משום שנשבו בקסמן של דעות פסולות, ולא יכלו לעמוד בפני הפיתויים הגדולים, שהציעה להם הסביבה. וכה כותב הרב (איגרות הראיה א, קלח):

”כן, ידידי, הנני מבין הרבה את דאבון לבבו. אבל אם יחשוב כבוד תורתו כרוב המון הלומדים, שראוי בזמן הזה לעזוב להפקר אותם הבנים אשר סרו מדרכי התורה והאמונה על ידי זרם הזמן הסוער, הנני אומר בפה מלא שלא זו הדרך אשר ד' חפץ בה. כשם שכתבו תוספות סנהדרין כו ע"ב ד"ה החשוד, דיש סברא לומר דלא יפסל חשוד על העריות לעדות משום דחשיב כמו אונס, משום דיצרו תוקפו, וכהאי גונא שכתבו כן תוספות גיטין מא ע"ב ד"ה כופין, שכיון שהשפחה משדלתם לזנות חשיבי כאנוסים, כן יש "שפחה בישא" של זרם הזמן, שנתנו לה מן השמים שליטה טרם שתכלה לגמרי ותנדף כעשן, שהיא משדלת בכל כשפיה הרבים את בנינו הצעירים לזנות אחריה. הם אנוסים גמורים, וחלילה לנו לדון אונס כרצון”.

מלבד דברי התוספות שהביא הרב קוק להוכחת דרכו, נוכל להביא את דברי הגמרא (שבת סט), ולפיהם רק מי שיודע את הדינים על בוריים, הוא שניתן להגדירו "מזיד". ואף אם הוא יודע שהדבר אסור, אך אינו יודע מהו העונש על האיסור, הוא עדיין נחשב שוגג. מכאן אנו למדים, כי חומרת המעשה תלויה בהבנת חומרת האיסור. ולכן זה שאינו מבין את משמעות המצוות, אינו אלא שוגג – ואפילו אנוס, כדברי הרב קוק.

יהודי ימינו, הנמנעים מקיום המצוות, אפילו אלו שקיימו מצוות וזנחו את דרך התורה (דתל"שים), אינם עושים זאת בכוונה להכעיס. חלקם נמשכים אחר רוח התרבות היצרית, המשבשת כל מחשבה נכונה. אחרים רואים בחלק מהמצוות הוראות חסרות היגיון בעליל, משום שכלל לא הפנימו את משמעות התורה ומצוותיה, על כן בחרו לזנוח הכול.

איננו מקבלים חלילה מצב כזה, בשוויון נפש. זו תופעה בלתי רצויה וכואבת מאד. אך יחד עם הלב הכואב על המצב, השכל מבין כי תיקון המצב לא יבוא באמצעות כפיה וריחוק, אלא בדרכי קירוב, באהבה

גדולה, ובניסיון להסביר ולשכנע על עומקן של התורה והמצוות, שהן תמצית לשד החיים.

מעתה שהתברר, כי העונשים בתורה אינם מעשיים כל כך, שהרי בקושי ניתן לממש אותם, נראה שעיקר סיבת כתיבתם בתורה היא, כדי להגדיר את דרגת חומרת המעשים. שהרי חומרת כל עבירה נמדדת לפי עונשה. וכאשר הוא גדול יותר, אנו מבינים כי זאת עבירה חמורה יותר.

ב. "ועשית" - מכאן שיש חיוב על בית הדין לכפות על קיום המצוות

הובא לעיל, כי הפסוק בו נקטה הגמרא בראש השנה, בו נאמר ועשית, מלמד "שְׁיַעֲשׂוּךְ". כלומר, יש לכפות את קיום המצוות. וזה מוכיח לכאורה, כי רצון התורה הוא, שקיום המצוות ייאכף וייכפה.

כפיה רק בידי סנהדרין

אמנם כבר דקדק רש"י וכתב (על הגמרא ראש השנה שם) "אזהרה לבית דין לכופף", כלומר אין אדם מן השורה רשאי לכופף את חבריו, כי סמכות הכפיה נתונה רק בידי סנהדרין. ואכן, יש קושי גדול שבני אדם יכפו את חבריהם לקיים מצוות, נגד רצונם. ולהלכה, הסמכות הזאת אכן נתונה בידי סנהדרין בלבד, כפי שכתב רש"י הנ"ל.

יתירה מזו, כיום ניטלה סמכות זו, ואין בית דין רשאי לכפות, כמבואר בגמרא (גיטין פח, ב):

"אביי אשכחיה לרב יוסף דיתיב וקא מעשה אגיטי א"ל: והא אנן הדיוטות אנן, ותניא, היה ר"ט אומר: ... לפניהם - ולא לפני הדיוטות! א"ל: אנן שליחותיהו קא עבדינן, מידי דהוה אהודאות והלואות. אי הכי, גזילות וחבלות נמי! כי עבדינן

שליחותייהו - במילתא דשכיחא, במילתא דלא שכיחא - לא עבדינן שליחותייהו”.

אביי פגש את רב יוסף, וראהו מכריח גבר פלוני, לתת גט לאשתו. תהה אביי ושאל, הלא איננו דיינים מומחים, וכתוב בתורה "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", לפנייהם אלה דיינים מומחים. כלומר, הכוח לכפות ניתן רק בידי חברי הסנהדרין. השיב לו רב יוסף, אנו שלוחי הסנהדרין מן הדורות הקודמים, ומפאת זה, יש בידינו כוח לדון בוויכוחי בני אדם, כגון הלוואות והודאות. אמר לו אביי אם כן מדוע אסור לנו לדון גם בדיני גזלות וחבלות? השיב רב יוסף ואמר, איננו שלוחים אלא לדברים שכיחים.

מהגמרא הזאת נפסק להלכה (שולחן ערוך חושן משפט סימן א הלכה א), שאין סמכות לבית דין לדון דיני עונשים, אפילו בסכסוכים שבין בני אדם. על אחת כמה וכמה, שאין להם סמכות לכפות, על קיום המצוות שבין אדם למקום.

וכן כתבו התוספות במסכת סנהדרין (ב, ב ד"ה ליבעי), וראה בספר קצות החושן שנקט כן להלכה, על פי דבריהם וז"ל (קצות החושן סימן ג סק"א):

”ונראה ליישב לפי מה שמבואר מדברי תוס’, דאפילו נימא דמן התורה בחד סגי לדון, אבל על כל פנים בדיני כפיה, ודאי צריך מומחין”.

מכאן מוכח, כי בימינו, הואיל ובטלה סנהדרין, לא שייך כלל כפיה על קיום המצוות!

להלכה גם בעת הסנהדרין לא כופים על מצוות בין אדם למקום

אחר שנתבאר כי אין כלל דיני כפיה בימינו, צריך ביאור בדעת הרמב"ם. כי הוא פסק בחלק מן הדינים, כי ניתן לכפות אדם. כלומר, נקט להלכה, כי יש דין כפיה בצורה חלקית מאוד. כגון המתחייב להביא קורבן, או

כדי להחזיר חוב, או לכפות על גבר את גירושי אשתו, כשהוא מאוס עליה. בשלושה מקרים אלה, הביא הרמב"ם את ההלכה "כופים אותו עד שיאמר רוצה אני", אבל לא פסק כן בכל מצוות עשה. וצריך לדעת מהיכן לקח חילוק זה.

ונראה, שלמד זאת מהמשנה במסכת סנהדרין (סנהדרין עג, א):

"מתני': ואלו הן שמצילין אותן בנפשו: הרודף אחר חבירו להרגו, ואחר הזכר, ואחר הנערה המאורסה. אבל הרודף אחר בהמה, והמחלל את השבת, ועובד עבודה זרה אין מצילין אותן בנפשו".

חילקה המשנה בין סוגי העבירות. ניתן לפגוע בעומד לרצוח, או לבעול זכר, או נערה מאורסה. אמנם במבקש לבעול בהמה, או לחלל שבת, או עבודה זרה, אין לפגוע. מכאן מוכח, שלא בכל עבירה ניתן למנוע את האדם. אלא תמיד יש לדון איזו עבירה הוא מבקש לעבור. ויש בזה תנאים רבים. מלבד זאת, בטרם באים לענוש אדם בבית דין, נדרשת עדות, וגם התראה. וכפי שכבר התבאר לעיל, מן הטעם הזה אמרו במסכת מכות (ז, א) כי סנהדרין הפוסקת דין מיתה אחת לשבעים שנה, מוגדרת "סנהדרין חובלנית".

מכאן למד הרמב"ם שיש חילוק, ולהלכה לא התקבלה הנהגה זו של כפיה על אדם, לקיים מצוות עשה, עד שתצא נפשו.

אמנם בקורבן או החזרת חוב וגט, כן נותרה הנהגה זו על כנה, ועדיין כופים, כי בקורבן האדם אכן התחייב בפירוש, ואף אחד לא דרש ממנו להתחייב. הואיל והתחייב, עליו לקיים את דבריו. וכן אם לווה ממון, ולא החזיר את כספו, הרי זו התחייבות שאינו מקיים. ובגט גם כן ניתן לאכוף, בגלל הפגיעה הנגרמת לאשה, כשהגבר ממאן לתת גט לאשתו. על כן ניתן להכות במקרים אלה, עד שיאמרו רוצה אני.

לא נכחד, כי הכאה זו טעונה הסבר. הלא דין מפורש הוא בהבאת קורבן, וכן בנתינת גט, שצריך להביא או לתת ברצון. וכיצד מועילה הבאה או נתינה בכפיה, על ידי מכות, הלא זה נוגד לכאורה את רצונו.

ביישוב הדבר מצינו הסבר אחד, בדברי הרמב"ם ולפיו, הרצון הליבתי הפנימי והמהותי של כל יהודי, הוא קיום רצון ה', כלומר עשיית המוטל עליו. המחשבה שאין רצון כזה, לידתה בהשפעת היצר החיצוני. בתוך-תוכו היהודי תמיד רוצה. אותו רצון שבא מכורח הכפיה, הוא רק חישוף של הרצון האמיתי, הפנימי. משום כך, גט שניתן מתוך כפיה, עד שהנותן אמר "רוצה אני" – כשר. וכך גם הקורבן, שהרצון להקריבו, עבר "ריענון" בכפיה.

נציע הסבר נוסף – יש שני סוגי רצון: רצון פנימי, ורצון שנוצר בהשפעת מציאות מסוימת. הרצון שנוצר בעקבות כפיה (כגון גירוש אשתו או הקרבת עולה), איננו רצון פנימי. זהו רצון שכל עניינו תועלת – האדם מבקש להביא להפסיק את הלחץ המופעל עליו. הסיבה שמסתפקים ברצון שהתקבל בהשפעת הכפיה (כדי להכשיר את הגט או הקורבן) היא, שרצון זה הוא למעשה הרצון העליון: כופים על אדם לגרש, כדי להציל את האישה מעגינות. כיוון שאין איש מלבדו היכול לגרשה – כופים עליו לגרש; וכיוון שאת הקורבן שהקדיש, איש איננו יכול להקריב במקומו – כופים עליו להקריבו. אין שום מחשבה או אשליה שהרצון שבא בעקבות הכפיה הוא רצון פנימי, אבל הוא עולה בקנה אחד עם הרצון האלוקי. ומשום כך – הוא תקף ומכשיר את הפעולות.

ברם כל זה נכון כאמור רק במי שלוח ולא החזיר, או במי שהתחייב להביא קורבן ולא הביא, ובמי שאשתו רוצה גט, מה שאין כן שאר מצוות, בהן לא שייך לכפות.

מכאן שדין כפיה במצוות שייך רק בזמן שיש סנהדרין, ולהלכה גם בזמן

הסנהדרין, לא היתה יכולת כפיה אלא במצוות מסוימות, ואין בזה כל הוראה כללית.

ג. המצוה מן התורה להוכיח

עתה נבחן האם מצוות התוכחה מלמדת כי חובה לכפות את המצוות. הנה המקור של מצות תוכחה הוא פסוק בפרשת קדושים (ויקרא יט, יז):

”לא תִשָּׂא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְבְּךָ הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא”.

אלא שהתנאי הראשון לקיום מצות תוכחה הוא, שיוכיח רק אם אין בליבו שנאה על חברו. רק לב אוהב ומכבד, רשאי למתוח ביקורת. לכן מסיים הפסוק בקביעה ”ולא תשא עליו חטא!” הווי אומר, הישמר לך, שלא תחטא בתוכחתך, כפי שאומרת הגמרא (ערכין טז, ב):

”תנו רבנן: ... מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו? שנאמר: (ויקרא י”ט) הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחנו? תלמוד לומר: תוכיח, מכל מקום; יכול אפי’ משתנים פניו? ת”ל: לא תשא עליו חטא”.

כלומר מצות תוכחה מהותה אהבת רַע, ולא הפגנה והתייצבות נגד פושעים. על כן צריך שהיא תביא בכנפיה תועלת. ולולי תקוים בדרך ראויה, אין להוכיח. וזהו מה שאמרה הגמרא, שבדורנו (כלומר כבר בזמן חז”ל), היה קשה להוכיח, הן מצד המקבל והן מצד המוכיח (ערכין שם):

”תניא, א”ר טרפון: תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה, אם אמר לו טול קיסם מבין עיניך, אמר לו טול קורה מבין עיניך. אמר רבי אלעזר בן עזריה: תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח. ואמר רבי יוחנן בן נורי: מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי, שהייתי קובל עליו לפני

רבן גמליאל וכל שכן שהוספתי בו אהבה, לקיים מה שנאמר:
(משלי ט) אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך”.

גם במקום בו הביא המחבר בשולחן ערוך, הלכת תוכחה למעשה, לא
הביאה אלא בהסתייגות רבתי, כמבואר בלשונו (אורח חיים תרח, ב):

”נשים שאוכלות ושותות עד שחשכה, והן אינן יודעות שמצוה
להוסיף מחול על הקדש, אין ממחין בידן כדי שלא יבואו
לעשות בזדון”.

הלכה זו צוטטה אמנם רק בדיני תוספת מחול על הקודש, בערב יום
כיפור, שהוא איסור תורה. אך היא באמת רלוונטית לכל המצוות, כפי
שהוסיף שם הרמ”א:

”הגה: והוא הדין בכל דבר איסור, אמרינן מוטב שיהיו שוגגין,
ולא יהיו מזידין”.

מקור דברי הרמ”א הוא בגמרא, שערכה הבחנה בין ציווי המפורש
בתורה, לשאר דיני התורה, ובוודאי לשאר דיני דרבנן. מלבד זאת, יש
להבחין בין תוכחה ליחיד, לתוכחה לציבור (כמו שהסביר רמ”א שם בהמשך
דבריו):

”ודוקא שאינו מפורש בתורה, אף על פי שהוא דאורייתא; אבל
אם מפורש בתורה, מוחין בידן (ר”ן דביצה ורא”ש בשם העיטור).
ואם יודע שאין דבריו נשמעין, לא יאמר ברבים להוכיח, רק
פעם אחת, אבל לא ירבה בתוכחות, מאחר שיודע שלא ישמעו
אליו; אבל ביחיד, חייב להוכיחו, עד שיכנו או יקללנו (ר”ן ס”פ
הבע”י)”.

מלבד זאת, הרי מצוות התוכחה אינה מתקיימת אלא בדיבור, ולא
בהכאת מכות. על כן אין שום היתר בעולם, לכפות על מישהו את קיום
המצוות.

יכול אמנם הטוען לטעון, הלוא מצינו גמרא מפורשת שאמרה, כי צדיקים שלא הוכיחו את בני דורם, ולא הטיפו להם מוסר, נענשו יחד עם הרשעים (שבת נה, א):

”אמר ליה רבי זירא לרבי סימון: לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא. אמר ליה: לא מקבלי מינאי. אמר ליה: אף על גב דלא מקבלי - לוכחינהו מר, דאמר רבי אחא ברבי חנינא: מעולם לא יצתה מדה טובה מפני הקדוש ברוך הוא וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה, דכתיב (יחזקאל ט, ד) ויאמר ה' אליו, עֲבֹר בְּתוֹךְ הָעִיר בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם, וְהִתְוִיַתְתָּ עַל מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים, הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים עַל כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ וּגו'. אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאלי: לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו, שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. ועל מצחם של רשעים תיו של דם, כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה.

אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, מה נשתנו אלו מאלו? אמר לה: הללו צדיקים גמורים, והללו רשעים גמורים. אמרה לפניו: רבוננו של עולם, היה בידם למחות ולא מיחו! אמר לה: גלוי וידוע לפני, שאם מיחו בהם - לא יקבלו מהם. אמרה לפניו: רבוננו של עולם, אם לפניך גלוי - להם מי גלוי? והיינו דכתיב (שם פסוק ו) זֶקֶן בָּחֹר וּבְתוֹלָה וְטָף וְנָשִׁים תַּהַרְגוּ לְמִשְׁחִית, וְעַל כָּל אִישׁ אֲשֶׁר עָלְיוֹ הַתּוֹ, אֵל תִּגְשׁוּ. וּמִמְקַדְשֵׁי תַחֲלוּ, וַיַּחֲלוּ בְּאֲנָשִׁים הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר לִפְנֵי הַבַּיִת. תני רב יוסף: אל תקרי מְקַדְשֵׁי, אלא מְמַקְדְשֵׁי - אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה, מאלף ועד תיו.”

אמנם המעיין בספר יחזקאל יבין, כי לא מדובר בחוטאים שלא שמרו שבת, או מאכלים שאינם כשרים, אלא על תועבות וכשלים נוראיים, בין אדם לחברו (יחזקאל ט, ט):

”וַיֹּאמֶר אֵלַי עוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל וַיהוָה גָּדוֹל בְּמֵאֵד מְאֹד, וַתִּמְלֹא הָאָרֶץ דָּמִים, וְהָעִיר מְלֵאָה מָטָה, כִּי אָמְרוּ עֲזַב ה' אֶת הָאָרֶץ וְאִין ה' רֹאֶה”.

וכפי שמפרש הרד"ק:

”וַיֹּאמֶר אֵלַי, וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ דָּמִים - ארץ ישראל ויהודה, לפיכך חרבה הארץ מהם. ואף על פי שהיו בהם שאר עברות, העונש הגדול הוא בעבור החמס, כי לא יעמוד שום ישוב בחמס. והמבול בא בעבור החמס, ובקצת ספרים המדויקים ותמלא הארץ דמים, פירוש שופכי דמים”.

צריך להטיל עונש חמור כזה גם על מי שאינו מוכיח, כי אסור להישאר אדיש בפני אלימות בין אדם לחברו, חלילה. ומלבד קים מצוות תוכחה, צריך גם לפעול בכל דרך שהיא, להצלת עשוק מיד עושקו, והצדיקים של אותו דור שתקו, למרות שראו עיוותים קשים בין אדם לחברו.

דבר מובן מאליו, כי אין מצוות התוכחה מצומצמת רק למצוות שבין אדם לחברו, כי התורה לא הבדילה, וכיצד אנו נבדיל? אמנם מה שברור, שדרך יישומה משתנה לפי המצב. כלומר אל תוכיח אדם שהתוכחה לא תעזור כלל, אלא גש ותוכיח אדם מאמין בתורה ובמצוות, שבסך הכול טועה בדרך. במצב כזה, יש עניין להוכיח.

אדם שאינו מסוגל להוכיח, ובכל זאת אוהב את כל היהודים, ומבקש לסייע להם, יכול לקיים את מצוות התוכחה בדרך של דוגמא אישית, כי בזה יתקדש שם שמים על ידו, כפי שהסבירה הגמרא במסכת יומא, שבדוגמא אישית, מקיימים מצוות אהבת ה', ומקרבים את הלבבות לה' יתברך (יומא פו, א):

”אביי אמר: כדתניא, ואהבת את ה' אלהיך - שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה. אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמדו תורה - ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. אבל מי שקורא ושונה ומשמש

תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה, פלוני שלמד תורה - ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו! ועליו הכתוב אומר בַּאֲמֹר לָהֶם עִם ה' אֱלֹהֵי, וּמֵאֲרִצֹּו יִצְאוּ.

מלבד הדוגמא האישית, קיימות דרכים רבות לקירוב לבבות, כגון הוספת מקומות של קודש, פיתוח קהילות, הוצאת ספרים, תמיכה בשיעורים, כי בכל המקומות הללו, קיימת מערכת הסברה לתורה ומצוותיה, באופן בהיר והגיוני, המתקבל על הדעת. עד שאפילו הגויים יכולים להגיב ולומר, אין כמו העם הזה, שיש לו תורה יפה כל כך.

נראה כי הכפיה היא כעין עבירה, הואיל והיא מרחיקה במקום לקרב.

לרבי יהודה הנשיא, מחבר המשנה, היתה שפחה סמכותית. בתלמוד מובאים מספר מעשים בהם הטילה את סמכותה על תלמידי רבי. באחד הסיפורים מובא, שהבחינה באדם המכה את בנו הגדול (מעל שלש עשרה שנה), והטילה עליו נידוי ושמטא. זאת משום, שעבר על איסור התורה "לפני עיור לא תיתן מכשול", כמבואר בלשון הגמרא (מועד קטן יז, א):

"דאמתא דבי רבי חזייתה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול, אמרה: ליהוי ההוא גברא בשמתא, דקעבר משום ולפני עור לא תתן מכשל. דתניא: ולפני עור לא תתן מכשל - במכה לבנו גדול הכתוב מדבר".

מכל האמור ברור, כי אין כל ראייה ממצוות התוכחה, שהותרה כפיה כוחנית על יהודי, גם לא לצורך קיום מצוה מן המצוות. והמכה את חברו, או מטריד אותו, נקרא רשע, ואף עובר על איסור תורה.

ד. החיוב מדרבנן לנדות מי שלא מקיים מצוות

לעיל ראינו כי לכאורה מוכח מן החיוב לנדות את העובר על איסור דרבנן, וכל שכן על איסור תורה, שיש היתר לכפיה כוחנית, בהפעלת לחץ חברתי על המנודה, כדי שישוב לקיום המצוות.

אכן לאמיתו של דבר אין כאן ראייה כלל. כבר מאות בשנים, שדיני נידוי אינם מקוימים למעשה, מלבד מקרים יחודיים ביותר, כגון גבר סרבן שאינו נותן גט לאשתו, אחר שבאופן מעשי, כבר יש פירוד ביניהם. מזה נראה, שכל העניין של הנידוי נועד למנוע את הציבור שלא יצעד בעקבות החוטא. וזה היה שייך רק במציאות שכל היהודים היו מאמינים, וקיימו מצוות. לכן אם בא אחד ויצא מן הכלל, היו צריכים לפעול כדי להחליש את השפעתו. אבל בדורות שלנו, זה כלל לא שייך. צא וראה מה שכתב החזון איש, שהסביר כי העניינים האלה היו שייכים, רק בזמן שהשכינה היתה גלויה, וכה כתב (הלכות שחיטה ב, טז):

”ונראה דאין דין מורידין אלא בזמן שהשגחתו יתברך גלויה, כמו בזמן שהיו נסים מצויין, ומשמש בת קול, וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, והכופרין אז, הוא בנליזות מיוחדת, בהטיית היצר לתאוות והפקרות. ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם, שהכל ידעו כי הדחת הדור, מביא פורענויות לעולם, ומביא דבר וחרב ורעב בעולם. אבל בזמן ההעלם, שנכרתה האמונה מן דלת העם, אין במעשה הורדה גדר הפרצה, אלא הוספת הפרצה, שיהא בעיניהם כמעשה השחתה ואלים ח”ו. וכיון שכל עצמנו לתקן, אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה, ולהעמידם בקרן אורה במה שדינו מגעת”.

אין לנו אלא להתפעם מגודל אהבת ישראל הפורצת מדבריו אלו של החזון איש, ועל כולנו לקבל על עצמנו לאהוב ולקרב – וחלילה לא לכפות, להרחיק, ולגרום לשנאה.

המבט שלנו כלפי אינם דתיים

אחרי שראינו שאין שום היתר לכפות מצוות על הזולת, נעיין עתה, כיצד צריך להיות מבטנו, כלפי האדם הלא דתי. ראשית כל, חובה עלינו שלא להתעלם מן הזכויות הגדולות שבכל אופן יש להם, שהרי זכות עצומה זוכים המה במצוות שהם מקיימים כגון מילה, שירות צבאי, פיתוח המדינה ועזרה לזולת, דאגה לחלשים ולמסכנים ולשונים.

אין להביט בעין שלילית על ציבור זה, כאילו הוא נעדר ונטול כל ערכים. ברור כי יש להם ערכים, ובחלקם הם ממש ערכי תורתנו הקדושה. אלא שלא ידוע להם, על מקור הקדושה הטמונה בערכים אלה.

מלבד זאת צריך לדעת, כי אם יש תביעה מן השמים, הרי שעלינו התביעה גדולה יותר. כי אם אנו המוגדרים "מאמינים בה" יתברך" מתנהגים בחוסר יושרה חלילה, או איננו משתתפים בחיובים הנצרכים לקיום המדינה, אחריותנו גדולה בהרבה. כי אנו לומדים תורה, וידוע לנו כי דרישות היושר שלנו, גדולות יותר ממה שמקובל בחברה. וזה רלוונטי לגבי כל הערכים.

מובן כי אין להפוך את היוצרות, ולהתייחס אליהם כאילו היו נעלים יותר. הרי ברור שאמונתנו בה' יתברך, דורשת את קיום מצוותיו כחלק ממהותו של כל יהודי. ועלינו לעשות כל מאמץ, שלא רק היהודים, אלא כל העולם כולו, יכירו בה' יתברך, כמו שאומרים בעלינו לשבח "יכירו וידעו כל יושבי תבל... ויקבלו כולם את עול מלכותך". כי אז העולם

שלנו יהיה עולם עם יותר צדק יותר יושר ויותר אהבה. אורחות חיינו צריכים לשמש משל ודוגמא על הזכות הקדושה שיש לנו בקיום כל מצוות ה', ובפרסום מלכותו ברוך הוא לכל. כי אכן צער גדול לנו, לראות כיצד נרמסים מצוות ה', כאילו אין לעולם מנהיג חלילה, וכל אדם הטוב והישר בעיניו יעשה, אבל אנחנו מאמינים "ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד!"

יחד עם הצער הגדול על רמיסת המצוות, תיקון המצב לא ייעשה בכפיה ואכיפה, אלא בהארת פנים, בנעימות ובהבלגה, כי דרכיה דרכי נועם, וכדברי הרב קוק (שמונה קבצים ב', צ"ט):

"הצדיקים הטהורים אינם קובלים על הַרְשָׁעָה, אלא מוסיפים צדק. אינם קובלים על הכפירה, אלא מוסיפים אמונה. אינם קובלים על הבערות, אלא מוסיפים חוכמה".

האם הליברליזם אסון?

בדורות האחרונים, זכינו כי רוב רובם של היהודים חיים במדינות מערביות, בהם החברה שמה לעצמה כערך עליון את ענין שוויון וזכויות הפרט. והעניין הדתי, אינו אלא עניינו האישי של כל פרט, ולצורך זה, קיימת הפרדת דת מן המדינה. לכאורה, תפיסה כזו מנוגדת בניגוד גמור ליהדות, שאינה דת אלא חברה שלימה, שאורחות חייה הושתתו על ערכי התורה, שניתנה לנו בסיני.

על כן מאז הקמת המדינה נעשו ניסיונות גדולים, חלקם בהצלחה, להפוך את המדינה לא רק למדינת היהודים, אלא למדינה יהודית. כלומר, המדינה הוקמה בארץ ישראל, ולא במקום אחר, כהבטחת ה' לעם ישראל. היום החופשי במדינה, הוא יום שבת. מתכונת המשמרות בבתי חולים הוא במתכונת שבת, בכל שבת וחג. קיימת חובת כשרות, בכל המרחב הציבורי. פקודות הצבא, מכבדות את דיני הכשרות והשבת. קיים סיוע נרחב של המדינה למוסדות דת, בתי כנסת, ישיבות מדרשות, ובניית מקוואות. מנהיגי המדינה, הגם שבחייהם הפרטיים אינם מקפידים על אורח חיים דתי, משתדלים לכבד שבת וכשרות, כשמדובר בפעילות שלטונית רשמית. המעמד האישי כולו, הכרוך בקידושין וגירושין, מובל על פי הוראות הרבנות הראשית, שהיא כעין זרוע של השלטון.

בד בבד, מדינת ישראל היא מדינה מערבית, הדוגלת בזכויות הפרט.

כלומר, אין כל התערבות בחיי הפרט, ואין מי שמכריח לחיות על פי מצוות התורה, ומצב זה, כפי הנראה, מקובל על כלל הקבוצות.

אלא שלמעשה, המציאות יוצרת נקודות ממשק בהם הגישות מתנגשות זו בזו. דוגמא לדבר, ההשבתה המוחלטת של חיי המסחר בשבת ובעיקר של תחבורה ציבורית, המעיקה על הפרט. זאת מלבד המונפול הרבני על קידושין וגירושין, המקשה מאוד על חייהם של מאות אלפים בארץ. נוסף על זאת, ישנם מספר חוקים שביקשו לחוקק, כגון חוק החמץ או חוק הצניעות במרחב של הכותל. השליטה של הרבנות בכותל, המונעת כניסת נשים אל הכותל, עטופות טלית ובידם ספר תורה, וכן רבים דומים. מצד שני, אי אפשר להתעלם מן הכפיה נגד הדת, בעיקר בענייני צניעות. ברוב המקומות, אף שציבור שומרי מצוות בארץ מונה מיליונים, לא נותנים זמן שווה לרחיצה נפרדת בים, או בבריכות. גם בצבא, אדם דתי שאינו מתגייס למחלקה דתית, אלא יחד עם כלל החיילים, זכויותיו כדתי, מופרות ללא התחשבות. ויש ניסיונות להעביר לכלל האוכלוסייה ערכים נוגדי תורה ומצוות.

על כן עלינו לפעול להימנע מכפיה, לא כפיה בעד הדת, ולא כפיה נגד הדת.

הערכים החשובים לגאולה

טענה נוספת שיכולה להישמע היא, שמצינו בדברי הנביאים תוכחות רבות ומחאה על התנהלותם של בני ישראל, ולא הסתפקו במחאה בלבד, אלא ניבאו גם על החורבן והגלות. מכאן יש להוכיח לכאורה, יכול הטוען לטעון, כי גם עלינו לנהוג בדרך זוהה, ולמחות בעוברי עבירה, ולכפות עליהם את דרך ה'. אמנם הטוען כן, אינו אלא שוגה. כי צריך לראות, על מה באמת התמקדה מחאת הנביאים. מי שיביט בעין פקוחה על מחאתם יבחין בפסוקי הנביאים, כי עיקר המחאה באה מפאת שני עניינים עיקריים: א. עבודה זרה, שבזמנם היתה מקובלת מאד, במרחב החברתי כולו. ב. פגיעה בערכים הבסיסיים של משפט וצדק. נדיר מאד למצוא בכתובים מחאה על חילול שבת, או על מאכלים שאינם כשרים או אי עלייה לרגל. אדרבה, הנביא אומר שאם אין צדק ומשפט, אין ערך למצוות שבין אדם למקום, ומידי שנה אנו קוראים את דברי הנביא ישעיהו, בשבת חזון (ישעיהו א, י-יז):

”שִׁמְעוּ דְבַר ה' קְצִינֵי סֶדֶם הֲאֵינִי תוֹרֵת אֲלֵהֶינּוּ עִם עַמֶּה; לְמָה לִּי רֵב זְבַחֵיכֶם יֹאמֵר ה' שְׁבַעְתִּי עֲלוֹת אֵילִים וְחִלַּב מְרִיאִים וְדָם פָּרִים וּכְבָשִׁים וְעֵתוּדִים לֹא חִפְצָתִי; כִּי תִבְאוּ לָרְאוֹת פָּנָי מִי בְקוֹשׁ זֹאת מִיִּדְכֶם רִמֶּס חֲצָרִי; לֹא תוֹסִיפוּ הִבִּיא מִנְחַת שְׂוֹא קִטְרֵת תוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשֶׁבֶת קָרָא מְקָרָא לֹא אוּכַל אֲנִי וְעֲצָרָה; חֹדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שִׁנְאָה נִפְשִׁי הִיוּ עָלַי לְטָרַח נְלֵאִיתִי נְשֹׂא; וּבְפָרְשֵׁיכֶם פִּפְיֶכֶם אֶעֱלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי תִרְבוּ תִפְלֶה אֵינְנִי שִׁמְעֵ יְדֵיכֶם דָּמִים מְלֵאוּ; רַחֲצוּ הַזְּכוֹת הַסִּירוּ רַע מֵעַלְלֵיכֶם

מִגָּד עֵינֵי חֲדָלוּ הָרַע; לְמַדּוֹ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אֲשֶׁרוֹ חֲמוּץ
שִׁפְטוֹ יָתוּם רִיבוֹ אֶלְמָנָה.”

ובהמשך (פס' כז):

”צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדֶּה, וְשִׁבְיָהּ בְּצַדִּיקָה!”.

ענין זה, מופיע בכל דברי הנביאים. גם ירמיהו ניבא כי רק על ידי עשיית משפט והתנהגות ישרה, יוכלו לזכות בסליחה (ירמיהו ה, א):

שׁוֹטְטוּ בְּחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם וְרָאוּ נָא וְדַעוּ, וּבִקְשׁוּ בְּרַחוּבוֹתֶיהָ אִם
תִּמְצְאוּ אִישׁ, אִם יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט מִבִּקֵּשׁ אַמּוּנָה, וְאֶסְלַח לָהּ.”

גם יחזקאל אמר כן, במספר מקומות, ונעתיק לשונו מפרק יח (יחזקאל יח, ה-ג):

”וְאִישׁ כִּי יְהִי צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה; אֶל הַהָרִים לֹא
אָכַל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל גְּלוּלֵי בַיִת יִשְׂרָאֵל וְאֶת אֲשֶׁת רַעְהוּ
לֹא טָמֵא וְאֶל אִשָּׁה נְדָה לֹא יִקְרַב; וְאִישׁ לֹא יוֹנֵה חִבְלָתוֹ חֹב
יָשִׁיב גְּזֵלָה לֹא יִגְזַל לְחֲמוֹ לְרַעֵב יִתֵּן וְעִירָם יִכְסֶה בְּגָד; בְּנִשְׁוֹ
לֹא יִתֵּן וְתִרְבִּית לֹא יִקַּח מִעֵנּוֹל יָשִׁיב יְדוֹ מִשְׁפָּט אֲמַת יַעֲשֶׂה בֵּין
אִישׁ לְאִישׁ; בְּחֻקוֹתַי יְהַלֵּךְ וּמִשְׁפָּטֵי שֹׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֲמַת צַדִּיק
הוּא חַיָּה יַחֲיֶה נְאֻם אֲדֹנָי ה'; וְהוֹלִיד בֶּן פְּרִיץ שִׁפָּה דָם וְעָשָׂה
אֶחָ מֵאֶחָד מֵאֵלֶּה; וְהוּא אֶת כָּל אֵלֶּה לֹא עָשָׂה כִּי גַם אֶל הַהָרִים
אָכַל וְאֶת אֲשֶׁת רַעְהוּ טָמֵא; עֵנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנֶה גְזֵלוֹת גְּזַל חֶבֶל לֹא
יָשִׁיב וְאֶל הַגְּלוּלִים נָשָׂא עֵינָיו תוֹעֵבָה עָשָׂה; בְּנִשְׁוֹ נִתֵּן וְתִרְבִּית
לָקַח וְחַי לֹא יַחֲיֶה אֶת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה עָשָׂה מוֹת יוֹמַת דָּמָיו
בוֹ יְהִיָּה.”

גם הושע התנבא בסגנון דומה ואמר (הושע ב, כא-כב):

”וְאֶרְשָׁתֶיךָ לִי לְעוֹלָם, וְאֶרְשָׁתֶיךָ לִי בְּצַדִּיק וּבְמִשְׁפָּט, וּבְחֻסָּד
וּבְרַחֲמִים; וְאֶרְשָׁתֶיךָ לִי בְּאַמּוּנָה וְיַדְעַתְּ אֶת ה'.”

וכן עמוס (עמוס ה, יא-טו):

”לָכֵן יַעַן בּוֹשְׁסֵכֶם עַל דָּל, וּמִשָּׂאת בֵּר תִּקְחוּ מִמֶּנּוּ, בְּתֵי גִזִּית בְּנִיתֶם, וְלֹא תִשְׁבוּ בָם, כַּרְמֵי חֶמֶד נִטְעַתֶם, וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת יַיִנָם; כִּי יִדְעֵתִי רַבִּים פִּשְׁעֵיכֶם, וְעֲצָמִים חֲטָאֵתֵיכֶם, צָרְרִי צְדִיק לִקְחֵי כֶּסֶף וְאֲבִיוֹנִים בְּשַׁעַר הַטּוֹ; לָכֵן הַמִּשְׁכִּיל בָּעַת הַהִיא יָדַם כִּי עַת רָעָה הִיא; דַּרְשׁוּ טוֹב וְאַל רָע לְמַעַן תַּחֲיִו וְיִהְיֶה כֵן ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲתֶכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם; שִׁנְאוּ רָע וְאָהְבוּ טוֹב וְהִצִּיגוּ בְּשַׁעַר מִשְׁפָּט אוֹלֵי יַחַן ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׂאֵרֵי יוֹסֵף”.

כן ניבא גם זכריה (זכריה ח, יד-יז):

”כִּי לֵה אָמַר ה' צְבָאוֹת כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהִרְעֵ לָכֶם בְּהִקְצִיף אֲבֵתֵיכֶם אֲתִי אָמַר ה' צְבָאוֹת וְלֹא נִחַמְתִּי; כֵּן שָׁבִיתִי זָמַמְתִּי בְיָמַי הָאֵלֶּה לְהִיטִיב אֶת יְרוּשָׁלַם וְאֶת בַּיִת יְהוּדָה אֶל תִּירָאוּ; אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַבְּרוּ אֲמַת אִישׁ אֶת רַעְהוּ אֲמַת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם שְׁפֹטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם; וְאִישׁ אֶת רַעַת רַעְהוּ אֶל תַּחֲשְׁבוּ בּוֹלְבַבְכֶם וּשְׁבַעַת שִׁקָר אֶל תִּאָהְבוּ כִּי אֶת כָּל אֱלֹהֵי אֲשֶׁר שָׁנְאֵתִי נֶאֱמַר ה'”.

גם דוד המלך התפלל על בנו, שינהיג את האומה ביושר (תהלים עב, א-ד):

”לְשִׁלְמָה אֶ-לֵהִים מִשְׁפָּטֶיךָ לְמִלְוָה תֵן וְצִדְקָתְךָ לְכוֹן מְלוֹךְ; יָדִין עַמָּךְ בְּצִדְקָה וְעַנְיֶיךָ בְּמִשְׁפָּט; יִשְׂאוּ הָרִים שְׁלוֹם לְעַם וּגְבָעוֹת בְּצִדְקָה; יִשְׁפֹט עַנְיֵי עַם יוֹשִׁיעַ לְבָנֵי אֲבִיוֹן וְיִדְכָא עוֹשֵׁק”.

וראה אלו פעולות שונא ה', כפי שפירט שלמה המלך (משלי ו, טז-טז):

”שֵׁשׁ הֵנָּה שְׁנֵא ה', וְשִׁבַע תּוֹעֵבַת נַפְשׁוֹ; עֵינַיִם רְמוֹת לְשׁוֹן שִׁקָר וְיָדַיִם שְׁפָכוֹת דָם נְקִי; לֵב חָרֵשׁ מִחֻשְׁבוֹת אָנוּ, רְגָלִים מִמְהָרוֹת לְרוּץ לְרָעָה; יָפִיחַ כְּזָבִים עַד שִׁקָר, וּמִשְׁלַח מִדְּנַיִם בֵּין אַחִים”.

חשוב להבהיר כי אין כוונתי לומר שניתן להסתפק במספר מועט של מצוות בין אדם לחברו, ובזה יצאנו ידי חובה. חלילה לומר כן. הלא ברור

שעלינו לקיים את כל המצוות, ללא יוצא מן הכלל, באהבה וחביבות. ולא תושלם הגאולה, כל זמן שלא חזרנו לה' לגמרי. וראה מה שאמרו חז"ל, שעלינו לכבד את כל מצוות התורה, חוקים כמו משפטים (יומא סד, ב):

”תנו רבנן: אֶת מְשֻׁפְטֵי תַעֲשׂוּ (ויקרא יח, ד) - דברים שאלמלא (לא) נכתבו, דין הוא שיכתבו, ואלו הן: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, וברכת השם. וְאֶת חֻקֵי תְשֻׁמְרוּ - דברים שהשטן ואומות העולם משיבים עליהן, ואלו הן: אכילת חזיר, ולבישת שעטנז, וחליצת יבמה, וטהרת מצורע, ושעיר המשתלח. ושמה תאמר מעשה תוהו הם? תלמוד לומר אֲנִי ה' - אֲנִי ה' חֻקֵי, ואין לך רשות להרהר בהן.”

לא הובאו הפסוקים לעיל אלא כדי להראות את הנקודה המרכזית, הגורמת לגלות. והנושא המרכזי, שמביא בעקבותיו גאולה.

על פי הסבר זה נבין גמרא תמוהה, בסוף מסכת מכות, בה מובא בשם רבי שמלאי, שיש תרי"ג מצוות, אבל באו נביאים וצמצמו אותם, קיזוז אחר קיזוז (מכות כג ע"ב - כד ע"א):

”דרש רבי שמלאי, שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה...”

בא דוד והעמידן על אחת עשרה, דכתיב (תהלים פרק טו): מִזְמוֹר לְדָוִד ה' מִי יגֹוֹר בְּאֵהָלָהּ, מִי יִשְׁכַּן בְּהַר קֹדֶשׁ; הוֹלֵךְ תָּמִים וּפְעֹל צֶדֶק וְדָבַר אֱמֶת בְּלִבָּבוֹ; לֹא רָגַל עַל לְשׁוֹנוֹ לֹא עָשָׂה לְרַעְיָהוּ רָעָה וְחִרְפָּה לֹא נִשְׂא עַל קִרְבּוֹ; נִבְזָה בְּעֵינָיו נִמְאָס וְאֶת יְרֵאֵי ה' יִכְבֵּד, נִשְׁבַּע לְהִרְעֵ וְלֹא יָמַר; כִּסְפוֹ לֹא נָתַן בְּנִשְׁוֹ וְשִׁחַד עַל נְקִי לֹא לָקַח, עֲשֵׂה אֱלֹה לֹא יִמוּט לְעוֹלָם.

בא ישעיהו והעמידן על שש, דכתיב (ישעיה לג, טו) הֲלֹךְ צְדָקוֹת וְדָבַר מִיִּשְׂרָאֵל מֵאִס בְּבַצַּע מַעֲשֵׂקוֹת נִעַר כַּפָּיו מִתְמַנֶּה בְּשִׁחַד אֲטֹם אָזְנוֹ מִשְׁמַע דְּמִים וְעַצֵּם עֵינָיו מִרְאוֹת בָּרַע.

בא מיכה והעמידן על שלש, דכתיב (מיכה ו, ח) הַגִּיד לְךָ אָדָם
 מִה טוֹב וּמָה ה' דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ, כִּי אִם עֲשׂוֹת מְשָׁפֵט וְאַהֲבַת חֶסֶד
 וְהִצְנַע לְכַת עִם אֶ-לֹהֶיךָ. עֲשׂוֹת מְשָׁפֵט - זה הדין. אַהֲבַת חֶסֶד -
 זה גמילות חסדים. וְהִצְנַע לְכַת - זה הוצאת המת והכנסת כלה.
 והלא דברים קל וחומר: ומה דברים שאין דרכן לעשותן בצנעא
 - אמרה תורה: והצנע לכת, דברים שדרכן לעשותן בצנעא -
 על אחת כמה וכמה.

חזר ישעיהו והעמידן על שתיים, שנאמר (ישעיה נו, א) כֹּה אָמַר ה'
 שְׁמְרוּ מְשָׁפֵט וְעֲשׂוּ צְדָקָה.

בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר (חבקוק ב, ד) וְצַדִּיק
 בְּאַמוּנָתוֹ יִחְיֶה."

דברי הגמרא קשים ותמוהים ביותר. לא יעלה על הדעת שניתן להפחית
 ממצוות התורה. וכיצד זה באו והחסירו, קיזוזו אחר קיזוזו. ובמיוחד דברי
 חבקוק, שהעמידן על אחת, על מצוות ה"אמונה", האמנם?! זה ותו לא?
 הרי זה נראה חלילה, ככפירה חמורה. כאילו נקט בדרך הנוצרים שביטלו
 את כל המצוות המעשיות?! וגם שאר הנביאים שהפחיתו, קשים ביותר.
 וחלילה להבין הגמרא כפשוטה, כאילו אפשר להסתפק בקיום מצוות
 מסוימות בלבד. זהו רעיון תעתועים, הסותר את התורה כולה, שציוותה
 כמה וכמה פעמים, לשמור את המצוות כולן, אחת לא תחסר, אפילו
 קוצו של יוד.

אכן פשר הדבר הוא, כי הגמרא מצויה בסוף מסכת מכות, ושם דנים
 על החורבן, ובין השאר מסופר על שועל שנגלה לעיני חכמים, ביציאתו
 מבית קודשי הקודשים.

כחלק מן העניין, עולה מאליה השאלה, איזה תיקון הוא המועיל ביותר,
 לסבב את הגאולה.

מתוך קריאת דברי דוד המלך, מיכה, וישעיה, אנו רואים שלא דיברו על

מצוות בין אדם למקום, אלא על מצוות שבין אדם לחברו. כגון עשיית צדק, עזרה לדלים, והצלת עשוק מיד עושקו, ודיבור אמת.

רבים מן הערכים הללו, מצויים כיום גם אצל החילונים, וזה המבט שלנו עליהם.

ומעניין לעניין באותו עניין, נסביר גם את דברי חבקוק. לא בא חבקוק לצמצם את מרחב השאיפה רוחנית, לומר להסתפק במועט, ובאמונה בו ייתברך ותו לא. חלילה! אלא ביקש לומר, שקיום מצוות ללא אמונה, הרי זה כמכונה שמקיימת מצוות. אין זו עבודת ה'. זאת ועוד, הוא גם ביקש להבהיר, כי האדם מוכרח לחוש ביטחון בה', מאחר והבורא נוכח בכל מקום ובכל עניין שהוא.

היסטוריית הכפיה

אמונתנו הבסיסית היא, שהקב"ה הסתכל בתורה, וברא את עולמו, כמו שמובא בחז"ל (זוהר הקדוש תרומה דף קסא, א), "דְּכַד בְּרָא קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא עֲלָמָא, אֶסְתַּכַּל בָּהּ בְּאוֹרֵייתָא, וּבְרָא עֲלָמָא, וּבְאוֹרֵייתָא אֶתְבְּרִי עֲלָמָא".

משמעותו של מדרש זה, שהעולם שברא ה', מתאים לתורה. על כן יש צורך, שהתורה תופיע בעולם. מכאן יש מקום לכאורה, לאפשר את האכיפה של חוקי התורה על אחרים. אבל מצד שני, כבר התבאר בהרחבה, כי תורה הנעשית מתוך כפיה, אינה באמת תורה.

מתוך זה אנו יכולים להבין את המורכבות הקיימת בהשגחת ה' בעולם. לפעמים, כדי לאפשר את הבחירה, הוא מציב עצמו כעומד מרחוק, משקיף, ותו לא. ולפעמים הוא נוקט דווקא בהתערבות, והוא משתלב בתוך המאורעות ובמציאות, כדי להביא את העולם ליעדו.

עוד משחר היסטוריית האנושות, עת ביקש קין להרוג את הבל, התרה בו הבורא, שהדבר אסור. היתה זו מעין נתינת התורה. אבל קין לא הקשיב, וה' לא מנע ממנו את המעשה הנורא מכל, אלא כיבד את בחירתו.

משם ואילך עד נח, העניק הקב"ה חופש פעולה לבני אדם, לצורך הקמת קְבֵרוֹת מתקונות, בכח הנשמה, המצויה בכל אחד. אבל היה זה ניסיון שנכשל, עד שהוכרח לבוא מבול, ולמחוק את העולם, שנעשה מעוות ומרושע כל כך, שכל הבריות חמסו וגזלו זה מזה. ראה לשון המדרש (תנחומא פרשת נח, סימן ד):

”כָּל עֲבֹרוֹת שֶׁבִּתְּוֹרָה עָבְרוּ דוֹר הַמְּבֹוּל עֲלֵיהֶן, וְלֹא נִחַתְתֶּם עֲלֵיהֶם
 גָּזַר דִּינָן לְמַחֲוֹת אֶת זְכָרָם בְּמֵי הַמְּבֹוּל, עַד שֶׁשָּׁפְטוּ יְדֵיהֶם בְּגִזְלֵי,
 שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי מְלֵאָה הָאָרֶץ חָמָס”.

נח הציל את האנושות, כי היה צדיק, למרות שסביבו, היו הכל רשעים ממש. היה זה ניצוץ בודד באפילה, שהאיר את אור התקווה. עמד בר אנוש והוכיח, כי האדם מסוגל לבחור בטוב. משם ואילך, הקב"ה גילה לנח מספר חוקים בסיסיים, שכלל האנושות צריכה לנהוג על פיהם, הלא המה שבע מצוות בני נח. בזאת נוסף לאדם, מלבד המצפן הפנימי של המוסר הבסיסי והטבעי, חלק מן התורה שניתנה בהמשך.

גם ניסיון זה לא צלח. בני אדם התגאו, ורצו לכפור בה', למרוד ביוצר כל. אלא שכנגדם, צצה תופעה חדשה ושמה "אברהם אבינו", שהבין מעצמו, כי יש בהכרח בורא לעולם, ובני אדם אינם רשאים לעשות ככל העולה על רוחם. לכן יצא במסע רוחני, של תעמולת אמת, בעד רעיונות הנשגבים האלה, כדי לגייר אנשים, ולחברם אל אור היקרות הבהיר של האמת.

ראה הקב"ה את מאמציו בהפצת אור האמת, התגלה אליו, וציווהו ללכת לארץ כנען, כדי להקים שם אומה חדשה, שתיווצר בנס מוחלט. כי גם הוא היה עקר, ללא יכולת טבעית של הולדה. וגם שרה אשתו, היתה עקרה, ללא רחם.

זו פתיחה של תקופה חדשה לגמרי, מלך העולם נכנס והתערב במקרים של העולם, כדי להקים אומה קדושה, עליה יצווה בהמשך "קדושים תהיו, כי אני ה' אלוהיכם". התפתחותה של האומה החלה בעיקר בזכות יעקב אבינו, שהקים משפחה גדולה.

אבל יצר הקנאות הביא את בני העם, שזה לא מכבר נבחר להיות נושא הדגל של הערכים הנעלים בעולם, להיהפך ל"גונב איש ומכרו", שדינו מיתה (שמות כא, טז). כישלון זה, מוביל את עם ישראל לכור ההיתוך

במצרים, כדי להבין כמה נורא הדבר, שבני אדם משתלטים על בני אדם אחרים.

בסיום התקופה הנוראה, ה' מרחם על עמו, מוציאם ממצרים, ונותן להם לא שבע מצוות בלבד, אלא תרי"ג מצוות. זהו מסר חד וברור לעם ישראל. אתם שונים ונעלים יותר. מלבד הערכים האוניברסליים, הרלוונטיים לכל חברה, נדרשת מכם קומה נוספת של קדושה. על כן נצטוו ישראל במצוות המסייעות ביד האדם להתעלות ולהיאחז בבורא, כמו שבת תפילין ציצית כשרות וחגים. זאת ועוד, נוספה גם עבודת הכוהנים בבית המקדש, שהיוותה קומה נוספת, המעניקה סיוע של קדושה וטהרה.

יחד עם נתינת התורה, מתחילה תקופה של כפיה. עצם הגאולה ממצרים בנס, כבר היתה כפיה לאומה. איך אפשר לסרב למי שהציל אותך? יתר על כן, נוכחותם ארבעים שנה במדבר, לוותה בעונש בו במקום, על כל חטא, שהוטל עליהם ללא דיחוי. מידת הדין התעוררה, ועשרות אלפים נהרגו מיד.

בפרשת חוקת יש אמנם ניצנים או סימנים מעידים, כי תקופת המדבר, לא תישאר לנצח. ומשה רבנו נדרש לדבר אל הסלע, במקום להכות אותו. אלא שבמקום לדבר אליו, הוא מכה אותו, כפי שנהג כל התקופה שהייתה עד כה.

פשר הדבר, שמעתי מאמו"ר, הרב משה בוצ'קו זצ"ל, ה' פקד עליו, קח את המטה, אלא שאין להשתמש בו. כלומר, אל תפעל כמו שהיית רגיל עד היום, באותו ומופתים שיכפו את העם. בראותם הנהגה אלוקית ברורה. אלא שמשה רבנו היה שייך לצורך של הדור קודם, דור הקמת עם הקודש, והקמת העם הקדוש לוותה בכפיה. וזה המסר שביקש הקב"ה להעביר לו, כעת מסתיימת תקופת הכפיה. עליך לדבר אל הסלע, אל תכה בו.

אחר מות משה, באה תקופת יהושע והזקנים. על תקופה זו התבטאו חז"ל ואמרו (בבא בתרא עה, א):

”פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה”.

נראה כי מהותת של אמרה זו היא, שאצל משה היתה כפיה, כי הנהגת ה' בעולמו היתה ברורה כאור החמה. והכרה זו, כמוה ככפיה. אבל אחר כך, בתקופת יהושע, אור האמת של מציאות השי"ת כבר לא זרח כל כך, ולא היתה כבר כפיה. ובכל זאת, העם מצליח להישאר נאמן לה', משך כל תקופה זו.

אלא שאחר כך בימי השופטים, מגיעה תקופת נפילות, והאנרכיה משתלטת על כל חלקה טובה, ככתוב (שופטים יז, ו):

”בַּיָּמִים הֵהֵם אִין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל, אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה”.

המצב החברתי והמדיני התדרדר לשפל חסר תקדים, והגיעו לדיוטא תחתונה, כמו שנהגו הבריות בתחילת הבריאה, עד שהגיעו לזוועה של פילגש בגבעה, וביצעו תקיפה מזעזעת באונס קבוצתי. ואמנם התעורר כל העם מעצמו, כדי להוקיע התנהלות כזו מישראל, אך בכל זאת, היו מצבים נוראיים. יחד עם זאת, עדיין היתה כפיה מן השמים על כלל ישראל, בעידן השופטים, ואולי לא בצורה מיידית, כמו במדבר, אבל בכל אופן, כאשר התרחקו ישראל מן התורה, באו צוררים, עד שנשלח הגואל, שהחזירם למוטב.

השלב הבא הוא תקופת המלכים. בכל תקופת מלכות ישראל, עבדו המלכים והעם כולו, לעבודה זרה. ועדיין, לא באו על עונשם אלא כעבור מאות שנים. היתה זו תקופה שמן השמים ביקשו לראות, אם ישראל יאמצו אורח חיים מוסרי. הדוגמא הבולטת היא של אחאב, שלא נידון למיתה משום העבודה זרה בה דבק, אלא משום הריגת נבות היזרעאלי וגזלת הכרם המשובח שלו, ככתוב (מלכים א כא, יט):

”וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר, כֹּה אָמַר ה', הַרְצַחְתָּ וְגַם יְרָשְׁתָּ? וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר, כֹּה אָמַר ה'! בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר לָקְקוּ הַכְּלָבִים אֶת דַּם נְבוֹת, יִלְקוּ הַכְּלָבִים אֶת דַּמָּךְ גַּם אִתָּה”.

למרות העונש החמור שהגיע להם, לקח עוד שנים רבות, עד התפוגגותה של מלכות ישראל, מן העולם. ובמשך כל התקופה הארוכה, היו במלכות יהודה, מספר מלכים צדיקים. אבל גם שם, היו מלכים רשעים. ועדיין לא רואים באופן מהיר ובצורה מיידית, כל קשר, בין העוונות לעונשים. רק לימוד מעמיק של הספרים הקדושים, מבהיר לנו את השגחת הא-ל.

גם במלכות יהודה, הרוע גובר לבסוף, ואף בנימים ויהודה מוגלים לגלות. ובחלוף 70 שנה, תחת הנהגתם של עזרא ונחמיה, נושבת רוח חדשה וטהורה בעם ישראל, והם זוכים להשיבו בתשובה. חלקם אף עולים לארץ, ובונים בשנית את בית המקדש.

אמנם הנסים שהיו בבית המקדש הראשון, אינם נוכחים בבית שני. דומה היה, כאילו צמצם הקב"ה את עצמו, והשאיר את האחריות לבני אדם. עד שאמרו בתלמוד (בבא בתרא יב, א):

”מיום שחרב בית המקדש, ניטלה נבואה מן הנביאים, וניתנה לחכמים... וחכם עדיף מנביא”.

כלומר, הנביא קיבל תשדורת שמיימית, בה הועבר לו מסר, מה ואיך לומר לציבור היהודי. אולם המציאות הוכיחה, כי הנבואה לא הועילה בטווח המייד, אלא רק בהמשך הדורות, ימשיכו קולות הנבואה להדהד עם המסר השמיימי, לכל הדורות. ברום החכמים העמידו בחכמתם הרבה, את העולם של היהדות שאנו מכירים.

ואמנם לא היו ממש חופשים בארץ, כי עדיין שלטו עליהם ממלכות זרות, אבל גם תחת שלטון זר, הצליחו חכמים לבסס יצירה אנושית של שמירה על התורה, שאין כדוגמתה. ואנו מכוונים את חיי התורה על פי

הוראות והכוונת החכמים הפרושים, והצדיקים הללו, שיצקו את דרכי חיינו, בחוכמתם הרבה. וכוח הכפיה, כפי הנראה, נחלש מאוד.

אמנם על אף התועלת הגדולה שהביאו חכמים, בכל מעשיהם, גברה שנאת חינוס בין בני אדם, עד שהביאה לחורבן בית שני, כמבואר בגמרא (יומא ט, ב):

”מקדש שני... מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנוס”.

אחר כך, כידוע, באה תקופה ארוכה מאד, של גלות. ויש איזורים בעולם, שהיה לעולם הדתי כוח של כפיה, ובכל זאת, לא היה כח שלטוני של ממש, כבדורות עברו, ומי שרצה לזנוח את היהדות, יכול היה לעזוב.

והנה בתקופה שלנו, היהודים דרים בדרך כלל בארצות חופשיות, ולמרות כל החופש, עם ישראל חוזר לארצו מרצון, ומקיים מצוות. יש ששמים דגש על חובת השוויון והחירות, וזכויות החלשים. ויש מדגישים וחיים יותר על פי התורה, וכל מי שבוחר בדרך ה', הרי זה מרצונו החופשי.

וזה מה שניבא משה רבנו בפרשת ניצבים (דברים ל, ב):

”בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים, וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֵל-לֵהֲיָהּ, וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ...”

כלומר, יבוא יום, ובני ישראל ישובו אל ה', וכפי שאנו רואים עין בעין, זו התקופה שלנו, ברוך ה'. גם לחילונים וגם לדתיים, יש ערכים נעלים שמקורם ברצון הבורא יתברך. ועלינו להביט בטוב שנמצא אצל כולם. ראו כיצד פועל העולם החילוני להגנת הארץ, ולפיתוח הכלכלי שלו. ראו גם כיצד יהודים רבים כל כך, כמה מיליונים, שאורחות חייהם מיוסדים על פי רצונו של ה'. לא רק הקומה הבסיסית האנושית, אלא גם קומת הקדושה.

אשרינו שאנו חיים בתקופה של חופש, כי זה מעניק אפשרות של תשובה אמיתית ופנימית.

אמונה באמיתת התורה ובנשמת ישראל

אני מאמין שהתורה אמיתית, וכי יש בכל יהודי, נשמה קדושה. על כן נפגשים היהודים בהכרח עם התורה. ואולי זו כוונת חבקוק שאמר, צדיק באמונתו יחיה, כלומר, החיים מבוססים על האמונה שיש תורה, ויש נשמה בכל יהודי, על כן יבוא זמן מן הזמנים, בו תתעצם החזרה לה'. אבל התנאי לכך, שלא נפריע, על ידי כפיה.

הואיל ואני מאמין באמיתות התורה, ורואה בעיני את התגשמותן של הנבואות, ומכיר מקרוב מאד, מעצמי ומכל הסביבה הנהדרת, שחיים על פי התורה הם חיים מלאים, תוססים ושמחים. לכן אני בטוח, כי הציבור ירצה לחיות על פי התורה, בצורה כזו או אחרת, החל ממסורתיות קלה, ועד דתיות אדוקה.

סבור אני בעוניי, כי צו השעה, במיוחד היום, כאשר השלטון מצוי ביד החלק היותר דתי ואמוני בציבור הישראלי, חובה להודיע קבל עם ועדה, שאין בכוונתנו לשלוט ולאכוף חיים תורניים, ולא ליצור מדינת הלכה. כי אין שום ערך בקיום מצוה בכפיה, וכל מה שנוכל לעשות כדי להימנע מכפיה נעשה, כדי שלא להפריע לחופש הבחירה.

יום השבת יישאר היום החופשי, אבל מה שאפשר להשאיר פתוח לטובת הציבור, שאינו מדקדק בכל המצוות, נשאיר פתוח. חוק החמץ, אין בו צורך הלכתי כלל, בדיוק כמו חוק תשעה באב. לגבי תחבורה

ציבורית, יש להגדיר מקומות, בהם הרוב הגדול אינו דתי, כדי למצוא דרך שחלק ממה שחשוב לציבור הזה, יישאר פתוח.

אין שום עניין לחייב להתחתן ברבנות. חתונה על פי ההלכה היא "משום מקדש את עמו ישראל", זהו ענין של קדושה, ואי אפשר לחייב קדושה.

אפילו בהלכה, יש אפשרות של חיים זוגיים בנאמנות, ללא קידושין, כמבואר ברמ"א (אבן העזר סימן כו):

”אם מִיַּחַד אֱלֹהֵי אִשָּׁה וְטוֹבֵלֶת אֵלָיו, יֵשׁ אוֹמְרִים שְׁמֵתָר, וְהִיא פִּילְגָשׁ הָאֲמוֹנָה בְּתוֹרָה (הראב"ד וקצת מפרשים)“.

על פי זה אפשר להתיר לכל אשה טבילה במקוואות, גם אם אינה נשואה. כי עדיף לנו שאלו החיים ללא מסגרת של קידושין, יוכלו, אם רוצים, להימנע מאיסור כרת. הלוא החוק אינו עוזר כלום, כי הרוצים להתחתן, מתחתנים בארץ זרה או דרך האינטרנט. ואין זו אלא צביעות גדולה מאד.

הכפיה הזו מביאה בעיה גדולה של ממזרים, מה שאין כן אם לא כופים על הציבור להתחתן ברבנות. כי אז, מי שיבחר להתחתן ברבנות, בוחר בחיים של קדושת ישראל.

היום מי שלא רוצה להיות דתי, יכול בקלות לזנוח את הדת. הנה העולם הדתי מתרבה ומתפתח, על כן כל המקיים מצוה מן המצוות מקיים אותה ממש לשמה, וזה בזכות העולם הליברלי בו אנו חיים. לכן צריך לברך את ה', שאנו חיים בתקופה כזאת. כי רוב ההיסטוריה האנושית, היו המדינות והחברות מדכאות וכופות. עם ישראל שילם מחיר דמים כבד, בחברות אלה. רק בזכות התפתחות הליברליזם, נפתחה בפני היהודים ההזדמנות, לחיות ולעשות ככל העולה על רוחם.

אמור מעתה, זה הזמן לקרב לבבות בדרכי נועם ולהימנע מכל כפיה

שהיא. ובכל הנוגע לבתי ספר, הרי מובן מאליו שיש קווי התנהגות כלליים, שחלים על כל מבקרי בתי הספר. אבל גם בזה, ראוי להפחית ככל האפשר את האכיפה ולפעול כמה שיותר בשכנוע, ולא בכוח. זכורים לי מספר בתי ספר, שכפו על הבנות תלבושת צנועה של חצאיות, וברגע שהבנות יצאו מכותלי בית הספר, הן החליפו על אתר את לבושן, ללבוש פרוץ של מכנסיים וכדומה, ובחרו להתערב בחברת בנים בצורה מחפירה. הניסיון לאלף את התלמידים לא יצלח, והחינוך האמיתי יצא מופסד.

נודה לה' שאנו חיים בחברה פתוחה, כי על אף כל הסיכונים שיש בה, הסיכויים גדולים יותר. והעובדה הזו מאפשרת לנו לעבוד את ה' באמת, בזמן הגאולה.

